CUMHURBAŞKANI
RECEP TAYYİP ERDOĞAN'IN
YAZISIYLA

15 TEMMUZ

GEÇMİŞ - GELECEK

Editör
ABDURRAHMAN BABACAN

PINAR

ABDURRAHMAN BABACAN 1983 Malatya doğumlu. Lisans ve yüksek lisans öğrenimini Marmara Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümü'nde tamamladı. Aynı üniversitenin İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora tezini hazırladı. Bir süre Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Halen İstanbul Medipol Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesidir. Ağırlıklı çalışma alanları iktisat felsefesi, siyaset felsefesi, Türkiye siyasi hayatı ve siyaset teorisidir. Bu konularda yayımlanmış kitapları *11 Eylül: Tarihsel Dönüşümün Analizi, Binyılın Sonu: 28 Şubat, Araf'ta Bir Toplum: Arakan, Kuşku Çağından Uygar Barbarlığa* (Ömer Miraç Yaman ile birlikte)dır.

Pınar Yayınları
Alemdar Mh. Çatalçeşme Sk. Defne Han
No: 27/2 Cağaloğlu Fatih-İstanbul
Tel: 0212 520 98 90
www.pinaryayinlari.com pinaryayinlari@gmail.com
Yayınevi Sertifika No: 22787

15 TEMMUZ Geçmiş | Gelecek
Abdurrahman Babacan

copyright 2018 © pınar yayınları

Pınar Yayınları • 417
Güncel • 12
ISBN 978-975-352-481-0

1. Baskı Temmuz 2018

SAYFA DÜZENİ Tekin Öztürk
KAPAK Ömer Faruk Yıldız

BASKI Milli Basımevi
Maltepe Mh. Davutpaşa Cd. Güven İş Merkezi No: 83.3 201-202
Topkapı-Zeytinburnu-İstanbul
Tel: 0212 544 34 09
Matbaa Sertifika No: 34481

EDİTÖR ABDURRAHMAN BABACAN

15 TEMMUZ

Geçmiş | Gelecek

PINAR YAYINLARI

İçindekiler

Önsöz..... 9

15 Temmuz'dan 2023'e Köprü Kurmak
Recep Tayyip Erdoğan..... 13

"Cumhurbaşkanımızın Büyük Cesareti ve Kararlılığı;
Milletimizin Cesaretiyle Birleşti"
Prof. Dr. Numan Kurtulmuş..... 17

15 Temmuz'a Bakmak: Militan Laikliğe Serenat
Abdurrahman Babacan..... 31

15 Temmuz Direnişi ve Türkiye Demokrasisi
Atilla Yayla..... 73

Türkiye Siyasi Hayatında 15 Temmuz Darbe Girişimi
Bekir Berat Özipek..... 119

Küresel Sistem ve 15 Temmuz Darbe Girişimi
Berdal Aral..... 135

Bir Kült Cemaati Olarak FETÖ ve Grup Kimliğinin İnşası
Hilmi Demir..... 161

"Darbe Geleneğimiz"in Teolojik-Politik Analizi
Mustafa Öztürk..... 183

15 Temmuz'a Giden Sürecin Ekonomi Politiği
Nurullah Gür & Mevlüt Tatlıyer 209

Kült Örgütleri Bağlamında Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ):
Adanmışlık ve İtaat Davranışının Psikososyal Dinamikleri
Rifat Serav İlhan 231

Demokratik Zeminde Tabanı Eriyenler ve
15 Temmuz Darbe Girişiminin Sebepleri
Şener Aktürk 325

Türkiye'de Modernleşme: Demokrasi Açığı ve Ordunun Rolü
Vahap Coşkun 353

Küresel Minotauros'a Direnen Türkiye ve Askeri Darbeler
Yusuf Alabarda 371

YAZARLAR HAKKINDA 387
SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA 391
DİZİN 403

15 Temmuz gecesi müthiş bir bilinç ve cesaret dersi veren bu ülkenin tüm kıymetli evlatlarına...

Kendi hayatını siper edip geleceğe hür bir vatan bırakan 251 güzel insana...

Önsöz

15 Temmuz 2016 gecesi, Türkiye'nin geçmiş ile gelecek arasındaki belki en uzun, en kesif gecesiydi. Boyutları sonradan daha net olarak anlaşılacak bir darbe girişiminin halkın güçlü iradesine çarparak bir bumerang etkisiyle, kurgulayanların tepesine döndüğü bir büyük gündü. İki yıl önce Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'ne de resmi olarak kodlanan Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) müntesiplerince pratiğe dökülen, teorik çerçevesinin ise hayli uzun bir süreç kapsamında politik ve sosyolojik dinamikler çerçevesinde analizi yapılmış gayrimeşru bir 'iktidar devşirme' operasyonunun kanlı izdüşümüydü. Türkiye'nin sicili kabarık darbeler tarihine, kendi insanına kurşun sıkan, Meclisini bombalayan, Cumhurbaşkanına suikast timi gönderen bir yeni halka olarak tarihe ve hafızalara kazındığı karanlık bir vahşetin adıydı.

Çok partili siyasi hayata geçişin demokratik kazanımları üzerinde oturmaya hiç namzet olmayacağı henüz onuncu yılında Demokrat Parti iktidarının devrilmesi ve ülkenin başbakanı ve iki bakanının idamı ile tescillenen gayri meşru siyaset tarzının güncellenmiş bir formu olarak karşımıza çıktı 15 Temmuz. Daha özelde ise, iki buçuk yıl kadar önce 17/25 Aralık 2013'te meşru hükümetin illegal yollardan devrilme çabası, ülkenin kent ve kırsallarında vatandaşın yaşama emniyetini ilga edecek terör hareketlenmeleri ve paralel süreçlerde işletilen egemenlik mekanizmaları üzerinden devletin tam manasıyla paralize edilmesi sürecine tanık olundu. Üstelik ulusal ve küresel düzeyde yoğun bir psikolojik ve manipülatif inşa ile eşgüdümlü şekilde.

Dolayısıyla 15 Temmuz'u bir yandan darbelerden bir darbe olarak nitelemek mümkünken, öte taraftan şahsına münhasır özellikleriyle ol-

dukça farklı bir anlam bütününün bir ara durağı, bir alt cüzü olarak görmek yanlış bir analiz olmaz.

Bu yüzden geçmiş ile gelecek arasında 15 Temmuz, Türkiye açısından, tüm 'geçmiş'e dair çağrıştırdıklarından, onu boğan, sıkıştıran tüm angajmanlarından geçerek 'gelecek'e dair bir öngörü, bir iddia deklarasyonunun adı ve miladı olarak telakki edilebilir.

O halde: 15 Temmuz, Türkiye'nin uzun zamandır içerisinden geçtiği ve geçmeyi sürdüreceği bir akışın neresine, hangi anlamıyla oturuyor?

Elinizdeki kitapta yer alan makalelerde, farklı konu ve boyutlarıyla cevabı aranan temel soru bu… Hepsi birbirinden değerli ve farklı değerleriyle öne çıkan metinlerdeki çeşitlilik ve derinlik birbirini tamamlayıp bütünleyecek şekilde düşünüldü.

Makalelere geçmeden önce; darbe girişiminin muhatabı 65. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin sözcüsü Sn. Numan Kurtulmuş ile gerçekleştirilen; hem detaylarıyla 'o gece'nin, hem de 15 Temmuz'un bahsi edilen geçmiş-gelecek hattı üzerinden çerçevelendirilerek konuşulduğu mülakatta cevabı aranan temel soru da yine bu idi.

Makaleler ve mülakatın yanı sıra, kitabı çok özel kılan bir boyut da, Sn. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 15 Temmuz özel yazısı oldu. Hem şahsının istisnai tecrübesi ışığında, hem de devletin başkanı sıfatıyla 15 Temmuz'un Türkiye'nin var olma ve geleceğe bakma mücadelesinde durduğu yeri anlatan Sn. Cumhurbaşkanı'nın kitaba katkısı, çok anlamlı ve kıymetli oldu.

Bu çerçevede kitaptaki makalelerde;

Abdurrahman Babacan, Osmanlı'nın geç dönem modernleşmesinin mirasını devralan ilk dönem Cumhuriyet felsefesi ve pratiğindeki, ve ardından çok partili hayat sonrası her on yıla denk gelen darbe ve ara dönemlerdeki din-siyaset ilişkisinin niteliğini sorgularken, FETÖ'nün oluşum ve serpilme zeminini, bu ilişki ve bağlam zemininden tahlil etmektedir.

Atilla Yayla, Türkiye'de darbeciliğin coğrafyasını çizerek hem darbelerin Türkiye siyasi hayatındaki yerini, hem de özelde psikiyatrik ve siyasi boyutlarıyla 15 Temmuz darbe girişimini kendi yakın tarihsel zemini üzerinden detaylı şekilde anlamlandırmaktadır.

Bekir Berat Özipek, Türkiye'de darbelerin tarihsel olarak dayandığı siyasal sosyolojisinin envanterini, Türkiye siyasi-sosyolojik-iktisadi hayatındaki iki ana hat üzerinden okuduğu makalesinde, 15 Temmuz'un bu hattın neresine düştüğünü irdelemektedir.

Berdal Aral, 15 Temmuz'a giden yolun Türkiye açısından küresel fotoğrafını çektiği makalesinde, gerek küresel tahakküm mekanizmalarıyla İslâm dünyası arasındaki konvansiyonel ilişki biçimini, gerekse AK Parti hükümetleri döneminde Türkiye'nin aldığı yeni uluslararası pozisyon ile 15 Temmuz ilişkisini ele almaktadır.

Hilmi Demir, kült cemaatlerin oluşum dinamiklerini ve grup aidiyeti ve kimliğinin oluşması sürecinin psikolojik ve örgütsel altyapısını izah ederken, FETÖ'nün bu doğrultuda inşa etmiş olduğu kurumsal mekanizmanın zihinsel/mental ve işleyişsel kodlarını gözler önüne sermektedir.

Mustafa Öztürk, İslâm siyasi kültüründeki ilk darbelerden ele alarak Osmanlı'da yaşanan darbelerin teolojik-politik zeminlerini ve darbeciliğin dini-siyasi bileşenlerini irdelediği makalesinde, darbe geleneğindeki Mehdi inancını da içerecek şekilde FETÖ'nün 15 Temmuz kalkışmasının dayandığı tarihsel-zihinsel çerçeveyi abütün yönleriyle ortaya koymaktadır.

Nurullah Gür ve Mevlüt Tatlıyer, 15 Temmuz'a giden sürecin ekonomi-politik resmini çizdikleri makalelerinde, bir taraftan kalkınma ve kurumsallaşma sorunsalını tartışırken, bir taraftan ise Türkiye'nin özellikle 2008 küresel finans kriziyle birlikte içine sokulmaya çalışılan; 2013 sonrası ise iyice kesifleşen reel meydan okumanın ekonomi-politik zeminini ve anlamını sorgulamaktadırlar.

Rifat Serav İlhan, kült örgütler ve totaliter sistemlerin yapısal karakteristikleri üzerinden kült örgütlerde kontrol sistemi ve kontrol alanlarını derin şekilde analiz ettiği makalesinde, FETÖ'nün ürettiği mekanizmanın bu yöntemleri sistematik şekilde, itaat ve adanmışlığın psikososyal dinamiklerini işlevselleştirme noktasında nasıl ve ne biçimlerde kullandığını çözümlemektedir.

Şener Aktürk, AK Parti dönemi reform atılımları ve demokratikleşme sürecinin varoluşsal krize sürüklediği iki terör yapılanması-paralel devlet mekanizması olarak FETÖ ve PKK'nın iç ve dış dinamikler anlamında durduğu yeri, ve 'Türkiye'nin sivil haklar hareketi' olarak tanımladığı demokrasi zemini inşasına verilen reaksiyon bağlamında 15 Temmuz darbe girişimini belirginleştirmektedir.

Vahap Coşkun, Türkiye modernleşmesi ile ordunun rolü/pozisyonu arasında kurduğu ilişkiyi, 27 Mayıs darbesinden 15 Temmuz'a gelen süreçte, Türkiye'deki darbe geleneğine içkin yapısal süreklilik faktörleri üzerinden okumaktadır.

Yusuf Alabarda ise, Türkiye'deki askeri darbelerin yapısal karakterini sorgularken, 15 Temmuz'a giden yolda TSK'nın demokratik denetim sorunu ve yapısal dönüşümü meselesini çözüm önerileriyle birlikte ele almaktadır.

Özetle; 15 Temmuz'un kendine has özellikleri ve Türkiye siyasi hayatı ve sosyolojik yapısına yüklediği yeni norm ve dersler ışığında geleceğe bakmak, her şeyden önce bu darbe girişimini doğru anlamlandırmaktan ve buna göre oluşturulacak siyasal-sosyolojik kurumsallaşma dinamiğinden geçmektedir. Konuyu değişik boyutları ile yansıtan, çok çeşitli özelliklere sahip makalelerin sıralaması yazarların alfabetik isim sıralaması esasına göre yapılmıştır. Elinizdeki kitabın, 15 Temmuz'u tüm yakıcılığı ve karanlığında bizzat yaşayan nesillerin de ötesine geçerek, sözü edilen geleceğe katkıda bulunacak nesillerin yolunun açılmasına katkı sunmasını Allah'tan dileyerek...

ABDURRAHMAN BABACAN

İstanbul, Temmuz 2018

15 Temmuz'dan 2023'e Köprü Kurmak

Recep Tayyip Erdoğan
Türkiye Cumhurbaşkanı

Ülkemiz ve milletimiz bakımından 15 Temmuz darbe girişimi, son bir asrımızın en önemli dönüm noktalarından biridir.

FETÖ'nün ordumuza sızmış mensuplarının döktükleri masum kanı, onların yüreksizliklerinin, alçaklıklarının, ruhlarını ve bedenlerini sattıkları şarlatanla birlikte yuvarlandıkları ihanet çukurundaki çırpınışlarının eseridir. Bu alçaklar o gece kendilerince her şeyi hesap etmişler, sadece Allah'ın hesabının tüm hesapların üzerinde olacağını düşünememişlerdi. Türk milletinin, dünyada tanka karşı yumrukla, kurşuna ve bombaya karşı tekbirle karşı koyacak tek millet olduğunu akıllarına getiremedikleri için, sokağa adım attıkları andan itibaren planları bozuldu.

Darbe girişimi gecesine dair öyle hatıralar, öyle kareler, öyle arka plan hikâyeleri var ki, üzerinden asırlar geçse de unutulmayacaktır. 15 Temmuz gecesi evladını, eşini, çocuğunu darbecilerin üzerine gönderenler, tıpkı canlarından birer parça olan yakınlarını "ya şehit ya gazi" diyerek Çanakkale'ye uğurlayanların hissiyatına sahipti. Sevdiklerinin şehit olduğunun haberini alanların yüreklerine kor ateş düşüyordu, gazilerin yakınları üzüntüyle umudu bir arada yaşıyorlardı, sağ salim geri dönenlerin yakınları ise, şehitlerin ve gazilerin acısıyla, sevinçlerini göstermeye dahi imkân bulamıyorlardı.

Kur'an-ı Kerim'in şehitlerimizle ilgili "ALLAH YOLUNDA ÖLDÜRÜLENLERE ASLA ÖLÜLER DEMEYİNİZ, BİLAKİS ONLAR DİRİDİRLER, LAKİN SİZ ANLAYAMAZSINIZ" emri, en büyük teselli kaynağımızdır. Atalarımız "ateş düştüğü yeri yakar" diyor; ancak 15

Temmuz şehitlerimizin, terörle mücadele şehitlerimizin ateşi, sadece ailelerini değil, milletimizin tamamını yaktı, yakıyor. Ne dersek diyelim, geride kalanların yürek yangınlarını söndüremeyeceğimizi biliyoruz.

Anneler, babalar, kardeşler, eşler, evlatlar: Emin olunuz ki sevdikleriniz şehittir ve Rabbimin müjdesi gereğince cennetliktir.

Şehadet için öne atılan, ama yaralanıp gazilikle yetinmek zorunda kalan kardeşlerim: Dünyanın tüm malına, mülküne, makamlarına değişilmeyecek bu unvanı hayatınız boyunca şanla, şerefle, gururla taşıyınız.

Milletimiz, o gece üzerine düşen görevleri hakkıyla yerine getirmiştir. Ülkemizde artık hiçbir şey 15 Temmuz öncesi gibi olmayacaktır. Tek parti döneminin zulmünü yaşayan milletimiz, bir daha böyle bir zillete asla rıza göstermeyecektir. 27 Mayıs darbesinin, 12 Eylül darbesinin, 28 Şubat müdahalesinin mahcubiyetini yaşayan milletimiz, bir daha asla böyle bir mihnete maruz kalmayacaktır. Menderes gibi bir beyefendinin haksız yere darağacında son nefesini vermesine engel olamayan milletimiz, bir daha böyle bir utancı asla yaşamayacaktır.

Milletimiz bir daha asla, FETÖ gibi, inancını, eğitim ve hayırseverlik duygularını sömürerek ihanet zehrini damarlarına zerk etmek isteyen örgütlerin, ülkesinde boy göstermesine meydan vermeyecektir. Her kim ki din adına, mukaddes bildiğimiz değerler adına bizi istismara kalkışırsa, önce Kur'an-ı Kerim'de defalarca emredilen "AKLETMEZ MİSİNİZ?" ikazını hatırlayacağız. Rabbimizin bize en büyük ihsanı olan irademizi, aklımızı kesinlikle kimseye ipotek etmeyeceğiz.

15 Temmuz'la, onun ayrılmaz bir parçası olarak gördüğüm bölücü terör örgütünün saldırılarıyla, etrafımızı kuşatmaya yönelik sinsi oyunlarla gördük ki, artık "ya olacağımız, ya öleceğimiz" geri dönülmez bir yoldayız. Yaklaşık 200 yıldır gerileye gerileye geldiğimiz yerin bir tarafı uçuruma, bir tarafı düz duvar gibi yalçın sırtlara açılıyor. Bir başka ifadeyle, gidecek yerimiz kalmadı. Ecdadımız, "Balkan Bozgunu"nun acısıyla Çanakkale'de, sadece kendi tarihimizin değil, dünya savaş tarihinin en büyük zaferlerinden birini kazandı. Çanakkale'den aldığımız cesaret ve özgüvenle Kurtuluş Savaşımızı zafere taşıdık. 15 Temmuz, bizim yeni Çanakkale'mizdir, Dumlupınar'ımız, Sakarya'mızdır. Yıllardır darbelerin, müdahalelerin, vesayet güçlerinin pençesinde kıvranan bu millet, 15 Temmuz'da şahlanışını ilan etmiştir.

Buradan aldığımız cesaret ve özgüvenle elde edeceğimiz bir sonraki zafer, 2023 hedeflerine ulaşmak olacaktır. Bizim için sıradan bir kalkın-

ma programının çok ötesinde anlamlara sahip olan 2023 hedeflerimiz, bizim ufkumuzu açacak, menzilimizi genişletecek, dizlerimize derman, kollarımıza kuvvet verecek, nefesimizi tazeleyecek, mazimizle atimizin bağını kuracak imkânın adıdır. Savaşların, işgallerin, sömürgelerin biçim değiştirdiği bir dünyada, demokratik, ekonomik, siyasi ve ferdi özgürlüğümüz bizim elimizdeki en önemli fırsattır. Şehitlerimize layık olmanın, gazilerimize şükranlarımızı ifade etmenin yolu, ülkemizi her alanda hedeflerine ulaştırmaktan geçiyor.

Çevresinde düşmanın, içerisinde hainin eksik olmadığı bir coğrafyada ayakta kalmanın, hedeflere ulaşmanın zorluğunu elbette biliyoruz. Bizim milletimizin diğerlerinden farkı, tarihin her döneminde bunu başarmış olmasıdır. Bugün de, bölgemizdeki ve dünyadaki tüm mazlumlar gözlerini ülkemize dikmişlerse, kalplerinde ve dudaklarında bizim için dualarını eksik etmiyorlarsa, sebebi işte budur. Kendi evlatlarımız ve umudunu bize bağlamış tüm mazlumlar için bu sorumluluktan kaçmayacağız. 24 Haziran seçimleriyle de milletimiz bu mesajı bir kez daha teyit etmiştir.

"Cumhurbaşkanımızın Büyük Cesareti ve Kararlılığı; Milletimizin Cesaretiyle Birleşti"

Prof. Dr. Numan Kurtulmuş
Kültür ve Turizm Bakanı

Sn. Kurtulmuş, ilkin 15 Temmuz akşamıyla başlayalım arzu ederseniz. 65. Hükümet'in sözcüsüydünüz, hükümeti hem yurtdışında hem yurtiçinde temsil eden birincil muhataptınız. Numan Kurtulmuş'un perspektifinden 15 Temmuz gecesi ne oldu?

O akşam hakikaten çok uzun, yıllar gibi geçen bir geceydi. Eve geçmiştim, uçakların hareketlendiğini duyar duymaz derhal Başbakanlığa geldik ve Başbakanlıkta bazı bakan arkadaşlarımızla beraber Başbakan Yardımcımız Sayın Tuğrul Türkeş'in odasını karargâh gibi kullandık. Diğer bakan arkadaşlarımızla birlikte gece boyunca oradan yürüttük tüm süreci. İsmet Yılmaz Bey vardı, Süleyman Soylu Bey geldi, Başbakanlık Müsteşarı ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri vardı, milletvekili arkadaşlarımız geldi gitti; yani çok hareketli bir ofisti.

Sayın Başbakan Ankara'da değildi.

Sayın Başbakan İstanbul'da idi. Biz, diğer Bakan arkadaşlarımızla birlikte Çankaya'da o odada toplandık ve oradan süreci yürütmeye başladık. Bütün binanın ışıkları kapatıldı, sadece abajurların çok cılız ışığıyla o gece sabaha kadar oradaydık.

Darbeciler oraya yöneldiler muhtemelen?

İki sefer tanklar Çankaya'ya girmeye niyetlendi ama polisler havaya ateş açarak durdurdu. 5 numaralı kapıya yaklaşan tankı da orada toplanan birkaç yüz vatandaşımız tekbirlerle durdurdu ve geri gönderdi. Helikopterler alçak uçuşlar yaptı; sonradan öğreniyoruz ki bahçeye inmeye çalışmışlar lakin muvaffak olamadılar; biraz da karanlıktan belki, geri döndüler. Dediğim gibi tankların birkaç sefer içeriye girme girişimi oldu. Bizi orada en çok taciz eden şey, uçakların alçak uçuşa başladığı noktanın bizim orası oluşuydu. Hatta birkaç sefer bomba atıldığını zannettik o ses etkisi dolayısıyla. Bakan arkadaşlarımızın etrafındaki korumaların bir kısmı *"efendim aşağı, bodruma inelim"* dedi; onu kabul etmedik, hiç kimse yerinden kıpırdamadı ve herkes ulaşabildiği herkese ulaşmaya gayret etti. Çok özel zamanların yaşandığı bir geceydi o. Bir taraftan da medya ile ilişki kurduk; bütün televizyonlarla, gazetecilerle ve dışarıdan tüm ulaşabildiklerimizle… Mesela İsmet Yılmaz Bey eski Savunma Bakanı olması dolayısıyla tanıdığı, sözünün geçeceğini düşündüğü bütün rütbeli askerleri aramaya gayret etti; ne var ki sonrasında onların bir kısmının de FETÖ'cülerle iş birliği içerisinde olduğu anlaşıldı. Dışarıdan çok farklı ve ilginç destekler geldi. Örneğin doğuda görev yapan bir yüzbaşı arkadaş, eski bir milletvekili arkadaşımızı aradı ve onun üzerinden o bölgeden kaldırılan bazı helikopterlerin başka bir yere indirilmesi sağlandı. Ayrıca Akıncılar Üssü'nde duman çıkarılması ve tarlaların yakılması fikri, o gece o odadan çıktı. Böyle çok zor, çok hareketli bir geceydi ve açıkçası 11'e çeyrek kala ile 1'i çeyrek geçe arasındaki o 2-2,5 saatlik süreç gitti geldi. Ama çok önemli olan şey şuydu: herkes arı gibi çalıştı, kimsede bir korku işareti yoktu. Camınızın önünden helikopter geçiyor, üstünüzden uçaklar alçak uçuşla geçiyor, binanın camları, hatta temelleri zangır zangır titriyor; fakat kimsede en ufak bir tereddüt yok. Bir panik havası olmadan; ama son derece ciddi, hızlı, seri bir şekilde epey iş yapıldı o akşam o odada. Tabii açıkça Cenab-ı Allah'ın korumasını fark ediyorsunuz. Hemen Çankaya'nın yanı biliyorsunuz Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı. Oradaki FETÖ'cü eşkıyalar; ya akıllarına gelmedi, ya Allah gözlerini kapattı; yani şayet oradan aradaki demir kapıyı açıp girseler zaten hemen Çankaya'ya girebilecekler. Bizim de orada en fazla 30-40 polis ancak var, dolayısıyla büyük de bir direniş olamayacak. Ama Cenab-ı Allah lütfetti. Zor bir geceydi ama gecenin en karanlık noktasında televizyonlara bağlandığımızda da ifade ettik: 'bu gece zor olacak, ama inşallah Türkiye yarın çok güzel bir güne uyanacak'. Ve hakikaten de öyle oldu.

Tam orayı soracağım. Siz de dâhil diğer sayın bakanlar da, Sayın Başbakan ve Sayın Cumhurbaşkanı da Türkiye'de kaç darbe yaşadınız, babalarınızdan dinlediğiniz hikâyeler ayrı, bizatihi yaşadığınız hikâyeler ayrı. Bizim kuşaklar çok fazla görmedi. Babam hatta o akşam Atatürk Havalimanı yolunda dedi ki: 'Bir askeri darbeye karşı ilk defa böyle bir toplumsal başkaldırı manzarası görüyorum.' Çok şaşırmıştı. Siz bu işi psikolojik olarak nereye oturtuyorsunuz?

Tabii bir kere Sayın Cumhurbaşkanımızın önderliğinde, Sayın Başbakanın, bütün hükümetin, Meclisin; yani siyasetin o akşamki son derece dik ve omurgalı duruşu önemlidir. Önce şunu bir kere tespit etmek lazım: bu adamlar çok detaylı bir planlama yaparak bu işe başladılar. Yani öyle tesadüfen, üç-beş adamın bir araya gelip, 'hadi bir darbe yapalım' diye giriştiği bir süreç değil. O gece sabaha kadar ve ertesi gün bütün gördüklerim ve sonradan öğrendiklerimi üst üste koyduğum zaman bunun, içerisinde çok farklı grupların ve eğilimlerin de olduğu ciddi bir iş olduğunu net olarak söyleyebilirim. Hiç şüphesiz trenin lokomotifi FETÖ idi, ama arkasında başka vagonlar vardı. Hatta istasyonda bekleyip, 'bu tren bir dahaki sefer gelirse bineriz' diye bekleyenler de vardı. Dolayısıyla o 2,5 saatlik süre bunun için çok önemliydi. Cenab-ı Allah'ın bu millete lütfettiği iki şey oldu: bunlardan biri, darbenin deşifre olmuş olması erken hareket etmelerini sağladı.

Gece 03'ten akşam 21'e çekilmesi...

Böylece bütün hayatın hareketli olduğu bir zamanda, belki bütün mobilize edecekleri birlikleri ve birimleri mobilize etme fırsatı bulamadan darbeye başlamak zorunda kaldılar. Birincisi bu. İkincisi ise babanızın da dediği gibi kimse bu milletin sokaklara çıkıp tankların, uçakların, helikopterlerin önünde durabileceğini tahmin etmedi. Sayın Cumhurbaşkanımızın büyük cesareti, kararlılığı, milletimizin cesaretiyle birleşti. Hatta Cumhurbaşkanımız telefonla bağlanmadan evvel sokaklara çıkanlar vardı. Yani milletin hiç hesap edilemeyen bir hareket tarzı oldu. İşte o cesaret, o kararlılık ve milletin demokrasiye, kendi iradesine sahip çıkması ikinci önemli lütuf olmuştur o akşam ve bu ikisi bir araya gelince işin rengi değişti.

Milletin olaya doğrudan sahip çıkması muhtemelen sizlere de psikolojik olarak ciddi bir destek oldu?

Tabii, şimdi düşünün kapıda tank geliyor, önce sadece duyuyorsunuz, karanlık olduğu için görmüyorsunuz; üç el ateş ediliyor havaya, bir yandan havaya ateş edilirken bir yandan tankın sesleri, bir taraftan da *'Ya Allah, Bismillah, Allah-u Ekber'* diye görece az sayıda da olsalar insanların bağırdığını duyuyorsunuz. Sizin o bağıran insanlara karşı bir borcunuz var. Onlardan daha cesur olup, onların da bu cesaretini kontrol edecek, kuşatacak bir önderlik yapmanız gerekiyor. Çok şükür milletin o tavrı da hepimize çok büyük cesaret verdi.

O gece Sayın Başbakan veya Sayın Cumhurbaşkanı ile bir temasınız oldu mu?

Sayın Cumhurbaşkanımızı aradım özel telefondan, Berat Albayrak Bey çıktı. İlk hemen orada konuştuk: *'siz hemen Çankaya'ya geçin, Başbakanlığa sahip çıkmak lazım'* dedi Sayın Cumhurbaşkanı. Biz onun üzerine çok erken ilk oraya geçmiş olduk. Sayın Başbakanımızın da özel kalemine ulaştık. Başbakanımızın başka bir yerde olduğu, İstanbul'dan başka bir yere gitmekte olduğu bilgisini aldık. Hep söyleniyor ya; siyasette kefenini giymemiş olanların Türkiye'de siyaset yapması mümkün değil. Tam onun gecesiydi. Orada azıcık tereddüt, çekinme, korku gösterseniz zaten bitiyor.

15 Temmuz aslında sadece 15 Temmuz değil bir bakıma. Buraya giden yola değinelim arzu ederseniz. Bir FETÖ gerçeği var. Yaklaşık 30-40 yıllık bir geçmişe dayalı ve nihayetinde 15 Temmuz'da iktidarı ele geçirecek bir gücü kendisinde gören bir mekanizma bu. Uluslararası pencereden baktığımızda, Batı'dan gelen bazı farklı yorumlara da kulak verdiğimizde bunun çok anlaşılmadığını görüyoruz. Bunların bazısı elbette kötü niyetli, ama nihayetinde oluşan algılar da var. 15 Temmuz'a giden süreçte Türkiye buraya nasıl geldi? Ne anlatmalı, nasıl anlatmalı Batı'ya ve uluslararası camiaya?

Türkiye çok partili siyasi hayata geçeli 68 yıl oluyor. 1950'den bu yana 5 darbe, çok sayıda da darbe girişimi gördü. Şimdiye kadarki darbelerin hepsi ordunun içerisindeki belli bir cuntanın sadece Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gücünü kullanarak yapmış olduğu hareketlerdir. Başarılı olanlar iktidarı ele geçirmiş ve eski nizamı bütünüyle tasfiye etmiştir. Başarısız olanlar da hesabını vermiştir. Şimdi ilk defa sadece Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içerisindeki bir grup değil, devletin bütün kademelerine sızmış ve oldukça yüksek sayıda olan bir grubun, bir çetenin demokrasiyi dur-

durmak, devleti ele geçirmek, hatta bütün bunları yaparken de önce bir iç savaş çıkarmak ve belki de Türkiye'yi bir yabancı işgale hazırlamak üzere harekete geçtiğini görüyoruz. Sadece ordunun içerisinde birkaç yüz subayın katıldığı üst düzey bir darbe teşebbüsü değil bu.

Sadece askeri darbe diyemeyiz o zaman?

Kesinlikle değil. Ekonomik kurumların içerisinde varlar, yargının içerisinde varlar, emniyetin içerisinde varlar, akademinin içerisinde varlar, medyada varlar, iş dünyasında varlar… Bir kısmı görünür, bir kısmı da görünmez örgütleri vasıtasıyla her tarafa nüfuz etmiş, devletin imkânlarını kullanarak devletin içerisinde var olmuş bir büyük yapılanmadan bahsediyoruz. Hep şunu söyledik ki ben herhalde Türkiye'de ilk söyleyenlerden birisiyim siyasetçi olarak, 2009'da söyledik: 'eğer bu kadar çok siyasete girmek istiyorlarsa buyursunlar gelsinler, partilerini kursunlar. Türkiye açık bir demokrasidir'. Herhangi bir grup -ister dini ister seküler- eğer kendi uğraştığı sivil alanın dışında, 'illa siyaset yapacağım' diyorsa gelsin, siyaset yapsın. Bunlar bunu yapmadılar. Bunlar hiçbir zaman görünürde bir siyasi parti olmadılar. Biliyorlardı ki bir siyasi parti olsalar, en fazla yüzde birkaç oy alacaklardı; ama bütün partileri, siyaset mekanizmasını, devlet mekanizmasını, sivil ve asker bürokrasiyi kullanarak kendi adamlarını her yere yerleştirip, kendilerinden olmayan insanların da önünü keserek devleti ele geçirmeyi planladılar. Şimdi bu anlamda baktığımız zaman bir kere bu hareket sivil bir hareket değildir, bu hareket demokrat bir hareket değildir, bu hareket bütün batılı normlarda önemli gördüğümüz unsurlar olarak eşit katılım ve fırsat eşitliğinin sağlandığı bir devlet yapılanmasına müsaade eden, böylesi bir zihin yapısına sahip bir hareket değildir. Şeffaf zaten değil, içe kapanık; yani belli kodlarla kendi adamlarını fişleyen, tam manasıyla örgüt olarak çalışan bir yapı bu. Bakıyorsunuz adam general, ama Cumhurbaşkanımıza suikast timi içerisinde o generale emir veren, bir yüzbaşı. Yani ordunun kendi hiyerarşisi dışında, çalıştığı başka bir hiyerarşi var. Ya da Akıncılar Üssü'ndeki havacıların imamı Adil Öksüz.

Bir "akademisyen".

İlahiyat çalışan bir "akademisyen". Ya da mesela Merkez Bankası'ndaki bir birimin ya da ekonomik bir kurumun başında imam olarak gördükleri adam, bir mahalledeki bir esnaf. Başlangıçta onun için *'paralel yapı, paralel örgüt'* diyorduk. Her devletin bürokrasisinin bir hiyerarşisi

olur. O hiyerarşinin dışında paralel bir hiyerarşi oluşturmuş ve senelerdir bunun üzerinden işlerini yürütmüş olan bir örgütten bahsediyoruz ve bu hiyerarşinin içerisine girmeyecek adamların da çeşitli şekillerde kumpaslara uğrayarak, önleri tıkanarak, mesela Silahlı Kuvvetlerde ise terfilerinde düşük notlar almaları sağlanarak yükselmeleri engelleniyor. Böylece bu milletin gariban masum çocukları yükselemiyorken, kendi adamları çok hızlı bir şekilde yükselerek belli yerlere geliyor. Dolayısıyla batılı hangi normu alırsanız alın, bu örgüt batılı normların tamamını da karşısına almış olan bir örgüttür.

Demokrasi açısından gayrimeşrudur en temelde.

Gayrimeşru bir örgüttür. Ayrıca kurmak istedikleri yapı bir *mesiyanik paranoya* üstüne kurulu. Yani bakar mısınız: Gülen kâinat imamı. Dünyanın imamı da değil, kâinatın imamı; yani Cenabı Allah'ın yarattığı bütün evrenin imamı olarak isimlendirilen bir adam. Kıtaların imamları var, ülkelerin imamları var, şehirlerin imamları var ve yapıların, her kurumun kendi imamı var. Böyle bir hiyerarşi. Kullandığı *imam, cemaat, himmet* gibi terminoloji de dini. Ki bu dini, İslâmî kavramları da kirlettiler. Tam bir mesiyanik paranoya söz konusu. Örgüt liderinin Mesih olduğuna inanıyorlar. Tabii işin İslâm teolojisi bakımından ne kadar gayri dini olduğu da ayrı bir konu. Batılıların en çok üzerinde durmaları gereken nokta burası. Yani tekraren söylüyorum; mesiyanik paranoya üzerine oluşturdukları sapkın bir teolojiye dayalı bir örgüt bu.

Belki Batıdaki Scientology gibi...

Evet onun gibi, belki bundan çok daha derin. Dolayısıyla hangi Batılı normu alıyorsak alalım; -fırsat eşitliği, demokrasi, açık toplum- tamamen karşı tezlerle yapılanmış olan bir örgütten bahsediyoruz.

Peki. 15 Temmuz'dan hemen sonra sizin bir vurgunuz vardı. Demiştiniz ki: 'öncelikle devletin, ele geçirilmesi gereken bir organizma olarak görülmesinde sorun var'. Bizim geleneğimize bakıldığında da hikmet-i hükümet, raison d'etat üzerinden kendimizi bulduğumuz bir devlet anlayışımız var. Yine bunu bir başka damardan besleyen Machiavelli'den, Schmitt'ten, Hegel'den beri bir şekilde devam edegelen bir devlet tarifi söz konusu. Devlet, uğruna can verilmesi, baş verilmesi gereken en üst şey; hatta 'din mi devlet mi' tartışmasında bile çoğunlukla, bekasının her şeyin üstünde olageldiği bir olgu devlet. Devlet demek, sadece siyasal ikti-

dar demek değil; zira siyasal iktidar beraberinde serveti getiriyor, sosyal itibarı getiriyor, yargı gücünü, akademi gücünü, entelijansiyaya hâkim olmayı getiriyor. İşte Ali Fuat Başgil altın top olarak ifadelendirmişti bunu. Elden ele dolaşan ve nihayetinde en güçlünün elinde kalan bir nüfuz, ikbal ve iktidar alanı. Bu anlamda 15 Temmuz'dan bahsederken, devlete bakışımızı da özeleştirel şekilde şöyle bir gözden geçirmeli değil miyiz? Çünkü devlete sahip olan kişiler bir anda aynı zamanda ekonomi-politik alana, entelijansiyaya ve sivil alana da hâkim oluyorlar. Böyle de bir durum var.

Şimdi bu çok önemli bir nokta. Bizim çocukluğumuzdan, gençliğimizden beri Türkiye'de devleti birileri ele geçirmeye çalışır. Sağdan-soldan, dinli-dinsiz birileri devleti hep ele geçirmeye çalışmıştır. Oysa uzun zamandan beri ısrarla söylüyorum: 'devlet ele geçirilecek bir yer değildir'. Bu anlamda bizatihi devletin kendisi zaten kutsal bir mekanizma değildir. Devlet millete hizmet etmenin aracı, kurumsallaşmış yapısıdır. Tabii ki devletin kuralları, teamülleri vardır. Hele Türkiye gibi büyük bir devlet geleneğine sahip olan bir ülkenin devletinin gelenekleri, kuralları, teamüllerinin olması son derece normaldir; fakat asıl olan millettir, millete hizmettir. Şimdi dolayısıyla bizim burada millete hizmet noktasında üç temel ölçüyü esas almamız lazım: liyakat, ehliyet ve sadakat. Bir insanın liyakati, ehliyeti olacak; yani sadece kişisel becerileri, birikimleri değil, o işle ilgili olarak gerekli altyapı ve donanımı olacak. Bir de sadakati olacak. Bu ise, falanca sözde hocaya ya da falanca karanlık locaya değil, sadece millete olacak. Yani millette ne varsa, 80 milyonda ne varsa ona sadık olacak. Onun için devlet ele geçirilecek bir yer değil, herkesin millete hizmet etmek için içinde olabileceği; liyakati, ehliyeti ve sadakati olan herkese açık olan bir mekanizmadır. Bu mekanizmanın nasıl yürütüleceğine ise demokratik sistemlerde millet karar verir. Yani bu ehliyet, liyakat ve sadakat üzerinden oluşturulacak bir kamu ahlakı aynı zamanda Türkiye'deki bütün kurumların daha iyi kurumsallaşması anlamına gelir. Diyelim Ahmet Bey gelip kendi rengini bir kuruma veriyor, Mehmet Bey gelip tam tersi bir şeyi yapıyor. Böyle olmaz. Kurumsallaşma demek, kurumsal zihniyetin ve kurumsal işleyişin daha berrak hale gelmesi, ama daha önemlisi herkese fırsat eşitliğinin sağlanarak ülkedeki demokratik atmosferin güçlenmesine katkıda bulunulması demektir. Böylece herkes demokrasiyi benimser ve içselleştirir. Beraberinde hem kamu ahlakının hem de demokratik ahlakın güçlenmesine katkıda bulunur. FETÖ'nün bu hain teşebbüsü inşallah Türkiye'de bu dersleri çıkarmamıza vesile olur.

Dileriz. Çünkü 15 Temmuz'u FETÖ üzerinden analiz ederken, devletin bu bahsi edilen ilkeler ekseninde kurumsallaşamamış olması problemini çoğu zaman göz ardı edebiliyoruz ki burada samimi ama ciddi bir özeleştiri yapılması gerekli. Peki, başka bir hususa geçecek olursak; FETÖ'ye bakıldığında her zaman şöyle bir algı vardı: 'bu adamlar bir milyon gazete satıyorlar, her yerdeler, dolayısıyla aslında sivil toplumda çok etkinler'. Oysa bu meseleleri biraz yakından takip edenler biliyorlardı ki, bu yapının siyasal sosyolojideki karşılığı çok küçük bir orana tekabül ediyor. Şimdi şöyle bir şey olabiliyor mu acaba bu tarz yapılanmalarda: bir yandan devletin içindeki elemanları vasıtasıyla bir güç zehirlenmesi yaşarken, bir yandan da sivil topluma yeteri kadar angaje ve hâkim olamama realitesi, onlarda devlete hakimiyet üzerinden sivil alana da hakim olma gibi bir itki doğuruyor mu? Zira sivil alan bizde çoğunlukla maalesef siyasal alana çok angaje olduğu için, bu tarz yapılanmalar da sivil alanda kendisini temayüz ettiremeyince, devleti ele geçirmek suretiyle sivil alanı domine ve tahkim etmek gibi bir projeksiyon da üretebiliyorlar. Bunu şu yüzden soruyorum: 17 Aralık'ta değil ama özellikle 25 Aralık'ta mal varlığına el konulacak isimlere şöyle bir bakıldığında bir şekilde kendi doğal sosyolojisinin içerisinden gelen, onlara 'rakip' olacak, onların bu 'sivil tahkimat' alanını farklı birtakım dinamikler içerisinde bozacak iş dünyasından isimlere ve sivil aktörlere yöneldiklerini görüyoruz. Dolayısıyla 25 Aralık ile 15 Temmuz arasında zannediyorum bir şekilde böyle bir hattın varlığından da söz etmek mümkün?

Daha geriye gidin. 7 Şubat, herkes tarafından zihinlerin, gözlerin açılması gereken tarihtir. Ondan sonra Gezi ve 17/25 Aralık. 7 Şubat ile birlikte görülen şey şudur: Türkiye, en önemli iç sorunu olan Kürt meselesini terör örgütünü de ikna ederek sonlandırmaya doğru önemli adımlar atıyor ve bu adımların artık nihayete ermesi toplum tarafından da kabul görüyor. 40 senedir Türkiye'ye çok ağır bir fatura yükleyen bir problemin köklü çözümünden bahsediyoruz. Bu faturada yaklaşık 40 bin insanımız ölmüş, binlerce şehidimiz var, alternatif maliyetlerle beraber Türkiye'nin 1,5 trilyon dolar bir kaybı var ki şimdi bu rakam çok daha yukarıya, belki 2 trilyon dolar seviyesine ulaştı. Şimdi bu büyük sorunu çözeceksiniz, belli bir noktaya gelmişsiniz. Kim bu sorunu çözdürmek istemez? Oslo görüşmelerini kim deşifre ettiyse, onlar çözdürmek istemez. Bu *milli* bir inisiyatif olabilir mi? Hayır, olamaz.

Bu yüzden bu yapıya milli değil diyoruz, öyle mi?

Tabii. Burada aparat olarak FETÖ'nün elemanları kullanıldı ama Oslo görüşmelerinin deşifre edilmesi sürecinde esas süreci yürütenler, başka ülkelerin istihbarat birimleridir. Bu FETÖ elemanları sadece taşeron olarak kullanıldılar. Yani ihanetin görünür hale gelmesi aslında ilk o zamandı. Yavaş yavaş dediler ki: *'biz artık ipleri ele almaya başlıyoruz.'* Sayın Cumhurbaşkanımız o zaman başbakandı ve ısrarla her konuşmasında: *'Paralel devlet, paralel devlet'* diye avazı çıktığı kadar haykırıyordu. Ne yazık ki devlet yönetimindeki belki çoğu kimseler ise bu gelen tehlikenin ne olduğunu çok fazla anlayamadılar. Arkasından Gezi ve 17/25 Aralık. Sizin söylediğiniz gibi 17/25 Aralık'ın ne anlama geldiği çok belli: Türkiye'de ekonomi dünyası üzerinde bir operasyon yapmışlardı. Nevzuhur birtakım şirketleri geliştirmişler, oradan buraya ihale pazarlıklarına başlamışlardı. TUSKON denilen yapı üzerinden de yine devletin kurumlarını kullanarak bu operasyonlarını yürütmüşlerdi. Bakın şunu da söylemekte fayda var: bunlar öyle çok mahir insanlar falan da değil, millet gözünde büyütmesin. Salt devletin imkânlarını kullanarak bütün ekonomi dünyasını bir şekilde kontrol altına almaya başladılar. Buna mani olabilecek olan grupları, şirketleri, sivil aktörleri de tasfiye etmeye giriştiler. Dolayısıyla 7 Şubat'tan başlayarak, adım adım her birisi önceden planlanmış çok kuvvetli bir plan ile bu işe soyundular.

MİT tırları meselesi de bu planlı durumun uzantısı mıydı?

MİT tırları meselesi de aynı şekilde. Her birisi üzerinde çalışılmış ve tek bir hedefe yönelmiş planlı işlerdi. Hepsi bir gün gelip devleti ele geçirmek ve devletin bütün kadrolarını FETÖ'cü olmayan herkesten temizleyerek sapkın inançları üzerine kurulmuş bir örgüt devleti inşa etmekti.

7 Şubat'tan 17/25 Aralık'a, oradan 15 Temmuz'a... Peki bu durum, Türkiye siyasi hayatının yakın geçmişinin neresine, ne şekilde oturuyor?

Türkiye siyasi tarihine bakıldığında, 7 Şubat'tan da geriye, 28 Şubat'a gidelim. Ki bence 15 Temmuz, 28 Şubat'ın artçısıdır. 28 Şubat'taki irade neydi? Yükselen dindar kesimin görünür olmasını ortadan kaldırmaya dönük bir operasyondu 28 Şubat. Sadece Refah Partisi'nin iktidardan uzaklaştırılması değildi; aynı 15 Temmuz'un sadece AK Parti ve Recep Tayyip Erdoğan'ın görevden uzaklaştırılması olmadığı gibi. 28 Şubat'ı

icra edenler, iki görünür şeyle kavga ettiler: başörtüsü ve imam hatipler. İkisi de sembolikti. Yani onlar da pekâlâ biliyordu ki Türkiye'deki siyasal dengeler sadece bu iki unsur üzerinden şekillenmiyor, ama bu son tahlilde bir had bildirme operasyonuydu. Hatırlayın Merve Kavakçı'ya Meclis'te söylenen sözü: *'bu kadına haddini bildirin.'* O 'had bildirme' seanslarında kullanılan en işlevsel aparat kimdi peki? Gülen idi. O dönemde sözde bir hoca olarak kalktı dedi ki: *'başörtüsü füruattandır.'* Yine kalktı dedi ki: *'Refah Partisi'ni kapatmayın, kapatma tehdidiyle seçime sokun da millet oy vermesin.' 'Din sadece imam hatiplerde mi okutuluyor?'*

Yine, eğitim kurumlarını darbecilere devretme teklifi vardı. 28 Şubat'ta o halde bir yandan ekonomi politik zeminde, bir yandan sosyolojik zeminde, bir yandan siyasal zeminde dindarların önü kesilirken, yerine başka bir kaynağın 'dindarlar'ı palazlandırıldı. Peki, şuraya geleceğim: bu yapı bir cemaat mi, bir örgüt mü, nasıl bir şey; siz nasıl görüyorsunuz? Eğer İslâmî bir cemaat olgusundan bahsediliyorsa ya da aynı şekilde Hıristiyan teolojisine bakıldığında, cemaat kavramının böyle bir şey olmadığını söyleyebiliriz sanırım? Fethullah Gülen Küçük Dünyam adlı kitabında, yapının kapalı devre çalışmasına dair hep tedbirli olma ve gizlenme vurgusu yapar. Beraberinde biraz evvel bahsettiğiniz mesiyanik hareketlerin çift yüzlülüğü, farklı stratejiler gütmesi, kapalı örgüt mantığı içerisinde çalışması durumları da hesaba katıldığında, bu nasıl bir şey, siz nasıl okuyorsunuz?

Özellikle din adına hareket ettiğini iddia eden her yapının bir teolojisi olur. İslâm dünyasında şu anda var olan dini yapılanmaların da bir teolojisi var. Olayın siyasi ve örgütsel yapısını konuşurken hareketin teolojisini ihmal etmek olmaz. Maalesef Türkiye'deki sahih İslâmî gelenek, kendi köklerinden ayağa dikilerek bu adamlara *'sizin düşünce ve inanç sisteminizde çarpıklık var'* demedi yıllardır. İlahiyat fakültelerimiz, Diyanet camiamız tarafından da maalesef denilmedi bu. Bunu bir özeleştiri olarak ifade etmek istiyorum. Benim kanaatimce birkaç noktada bizim bu topraklarda yaşadığımız İslâm geleneğiyle taban tabana zıt bir yapıyla karşı karşıyayız. Birincisi, bizim bildiğimiz, inandığımız İslâm açık bir dindir. Hz. Peygamber'in tebliği açıktır; kendisine vahyedilen her şeyi vahyetmiş ve o vahiy çerçevesinde büyük İslâm medeniyetleri onları kendi zamanları içerisinde yeniden yoğurarak büyük medeniyetler inşa etmiştir. Bizim de Ahmet Yesevi'lerden itibaren gelip yükselen önce Anadolu toprakları, arkasından Rumeli ve Avrupa'nın ortalarına kadar

giden, Gül Baba'ya kadar uzanan geleneğimizin temelinde açıklık vardır. Gizli kapaklı bir şey yoktur.

Türk Müslümanlığı da açıklık üzerine...

Elbette. Çok kurumumuz var, ama özellikle üç tanesini hayatın tam merkezinde kurumlar olması bakımından öne çıkarıyorum: birisi cami, birisi tekke/dergâh, bir diğeri ise medrese. Bakıldığında bunların her üçünün de ortak özelliği açık yapılar olmalarıdır. Gelene de eyvallah, gidene de eyvallah. Caminin kapısı açık; kim istiyorsa geliyor giriyor, namazını kılıyor, gidiyor. Medresenin kapısı açık; geliyor hocadan ders alıyor, başarılı bir öğrenciyse icazet alıyor, başarısız ise de çıkıyor gidiyor. Yine dergâh; ister Hacı Bektaş'ın dergâhı olsun, ister Hacı Bayram'ın dergâhı olsun, geliyor *"eline, diline, beline sahip ol"* düsturunca hikmetli bir eğitim alıyor. Bu eğitimde başarılı olursa ilerliyor, başarısız olursa da biraz nasipleniyor, çıkıyor. Herkese kapı açıktır. Hatta öyledir ki herhangi bir şekilde kapısı kapalı olan bir camide cuma namazı kılınmaz. Çok sembolik de bir şeydir bu.

Çarşı, pazarı da keza, değil mi?

Aynı şekilde çarşı, pazarda her mekanizma herkese açıktır. Şimdi bu kadar açıklık üzerine kurulmuş olan bir İslâm toplumunun kodlarını değiştirmeye çalışıyorsunuz; kapalı, şifreli, bizden olanlar ve olmayanlar üzerine kurulu dışlayıcı ve sapkın bir yapı inşa ediyorsunuz. Birincisi bu. İkincisi, hata yapmayan, la-yüs'el olarak addedilen başlarındaki örgüt şefini senelerce bu memlekette hatasız bir adam olarak gösterdiler; bu kabul edilebilir bir şey değildir. Üçüncüsü, İslâm hukukunun temel meselesi olarak, İslâm dairesi içerisinde olan herkesin aynı hukuka sahip olması gereğine dair yaklaşımları. Yani *lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah* diyen adamı biz mezhebine, meşrebine, düşüncesine bakmaksızın Müslüman olarak kabul ederiz. O artık bizim dinde kardeşimizdir. Bu örgüte göre ise, *lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah* demek yeterli değildir; kendi örgütlerinden olmayanlar, kardeşleri değildir. Artık onu tekfir de eder, kumpas da kurar; hatta canı ve malının helal olduğunu da düşünür ki bunu 15 Temmuz açık biçimde ispat etmiştir. Aynen DAEŞ gibidir. Teoloji bakımından bunların teolojisinin DAEŞ'in teolojisinden hiçbir farkı yoktur. Bence en önemli ve hâlâ üzerinde çalışılması gereken alanlardan birisi bu teoloji alanındaki sapkınlıklarının İslâmî ilimler çerçevesinde analizidir. 15 Temmuz'dan sonra Diyanet tarafından güzel bir

rapor hazırlandı; bu raporun daha da çalışılarak, daha da genişletilerek bütün toplum kesimlerine anlatılması lazım. Bakın, gelenek İslâm'dan neşet eder; asırlar içerisinde halk tarafından, büyük kesimler tarafından kabul görmüş olan kurumları içerir, ama hani diyor ya Hz. Peygamber: *'ümmetim sapkınlık üzerine ittifak etmez.'* İşte bu topraklarda yaşayan geleneğin, sapkınlık üzerine ittifak etmemiş milletin ürünü olduğunu da gördük neticede o gece. O feraset onun için ortaya çıktı.

Peki, şuraya tekrar döneyim: şimdi daha üst pencereden bakmaya çalıştığımızda, AK Parti 16 yıldır Türkiye'de iktidar ve bakıyoruz ki bir rotaya giriyor Türkiye. Eksiler, artılar, takdirler, eleştirilerle birlikte 16 yıldır yeni bir rota inşası, bir vaka. Soru şu: AK Parti iktidarı neden 15 Temmuz ile karşı karşıya kaldı? Yani AK Parti'yi bu anlamda 15 Temmuz'un direkt hedefi kılan boyutları, unsurları neler?

Bu soruyla birlikte şimdiye kadar konuşmadığımız bir alana girmiş oluyoruz. Bir kere önce şunu söyleyeyim: Türkiye sıradan bir ülke değil. Büyük iddiaları olan, potansiyel olarak çok büyük güçleri olan, çok büyük tehditlerle de karşı karşıya olan bir ülke. Dün de böyleydi, yarın da böyle olacak. Hani diyorlar ya, *coğrafya kaderdir*. Sadece coğrafya değil; tarih ve akışı da Türkiye için bir kader mesabesindedir. Bundan kaçamayız. Yani yüksek dağların dumanı, karı çok olur. Şunu söylemek istiyorum: Türkiye ne zaman bu iddiasını kuşanmaya gayret eder, bu iddiası üzerinden kültürel, ekonomik, teknolojik ve siyasi bağımsızlığını elde etmek üzere harekete geçerse, önce içeriden, sonra dışarıdan birileri tarafından ayağından çekilir. Resim bu kadar net. Türkiye'nin Cumhuriyet tarihi boyunca; hatta biraz daha öncesine götürün, Osmanlı'nın son dönemlerinde, son 200-300 yıllık tarihimiz böyle. Dünyadaki küresel mücadelede var olmaya, söz sahibi olmaya başladığınız zaman birileri ayağınızdan çekmeye çalışıyor. Bâb-ı Âli isyanları, işgalleri vs. hep bu temel hususla ilgili durumlardır. Yani darbelerle, dünyadaki egemen sisteme boyun eğmeyecek olan bazı padişahları indirmek. 31 Mart vakası gibi, Sultan Abdülhamid'in iktidardan indirilmesi gibi, Abdülaziz'in öldürülmesi gibi. Aynı durum Cumhuriyet dönemi için geçerli. Rahmetli Menderes'e karşı darbe yapanların hangi saiklerle bunu yaptığını, kendisinden sonraki dönemde Türkiye'nin sokulmaya çalışıldığı yola bakarak anlıyoruz. Tamamen bağımsız bir ekonomi, dış işleri, savunma politikası mı, yoksa güdümlü ve bağımlı bir yapı mı? Temel mesele burada düğümleniyor. Türkiye'yi biraz farklı alternatifler de oluşturarak tek bir kapıya

muhtaç bırakmamak için gayret gösteren bir Menderes ve arkasından 27 Mayıs. Yine, ASALA'nın, PKK'nın ve 1980 öncesi sağ-sol olaylarının kullanılması da aynı şekilde Türkiye'nin önünün kesilmesi için atılmış olan adımlardır. 28 Şubat aynı şekilde Erbakan hükümetinin bağımsızlık yanlısı tutum ve politikalarından duyulan derin rahatsızlığın tezahürüdür. Nitekim o darbenin anlı şanlı generallerinden birisi sonradan İsrailli bir akademisyen ile birlikte bir makale kaleme aldı ve o makalede şunu söylüyor: *'Çok belliydi, Türkiye geleneksel olarak Ortadoğu'daki ittifaklarından uzaklaşıyordu ve İsrail'le olan ilişkilerinde artık onarılamaz bir noktaya gelmesini önlemek için 28 Şubat'taki MGK toplantısında bir şekilde uyarıldı'*. Açıkça makalede yazıyor bunu. Ben açık söyleyeyim; Türkiye'deki bütün darbelerin arkasında mutlaka yabancı parmak vardır. Hiçbir darbe içerideki üç-beş saf generalin ya da birkaç faşist diktatörlük yanlısı çevrenin ürünü değildir. Bütün darbelerin hepsinde mutlaka dış destekler vardır; bu yüzden 15 Temmuz'da da böyle olması işin tabiatı gereğidir.

Son soru olarak: Sayın Cumhurbaşkanı, 15 Temmuz'un sıradan bir darbenin çok ötesinde, bir işgal girişimi olduğunu vurguluyor. Şimdi biliyoruz ki darbelerden sonra bir geçiş süreci olur ve millet ilgili darbeye gereken cevabı bir sonraki her seçimde mutlaka vermiştir. O halde 15 Temmuz, planlayan ve icra edenler açısından, 'biz öyle bir kurgu kuralım ki -28 Şubat'ta da buna benzer bir durum vardı çünkü; o "bin yıl" göndermesi biraz ona idi- bu millet darbe sonrasında bir daha "çevre"den gelecek herhangi bir aktörü yeniden iktidara taşıyamasın, 15 Temmuz ile birlikte bunun kurumsal ve sosyolojik düzenlemesini yapalım' niyeti mi idi? İşgal girişimi vurgusundan, 15 Temmuzcuların böylesi bir nazardan hareket ettikleri durumunu mu anlamalıyız?

Bütünü yerleştirdiğiniz zaman tam da bu anlama geliyor. Çok şükür son yıllarda Türkiye'de siyaset güçlendi. Güçlü bir iktidar 16 senedir Türkiye'yi yönetiyor, belli alanlarda önemli mesafe alındı. Türkiye örneğin kendi insansız hava araçlarını yapabilecek noktaya geldi. Zırh teknolojisinde dünyanın sayılı ülkelerinden birisi haline geldi. Haberleşmede, ulaşımda altyapısını süratle tamamlayan bir ülke haline geldi. Ekonomide henüz dünyanın süper liginde yani 10 büyük ekonomiden birisi değil, ama play-off aşamasında. Peki, bunu nasıl aşağı çekeriz? Dert bu. Siyaseti dağıtarak, iktisadi gelişmişliği dağıtarak ve Türkiye'nin içerisindeki sosyolojik meseleleri içinden çıkılamaz hale getirerek. Bununla ilgili ola-

rak sadece Türkiye değil, Türkiye'nin sınırlarının ötesinde Irak, Suriye; bu bölgedeki bölünmüşlük de göz önünde bulundurulduğunda zemin müsait mi? Beraberinde iki hat olarak etnik köken ve mezhep farklılaşması üzerinden Türkiye'yi karıştırabilir miyiz? Bunları da hesaba kattılar ve zaman tam bu zamandır dediler. Her şeyi hesap ettiler ancak milletin cesaretini, Cumhurbaşkanımızın kararlılığını ve elbette Cenab-ı Allah'ın takdirini unuttular. 15 Temmuz'da canları pahasına bu ülkeyi koruyan, şehit olan, gazi olan bütün şehitlerimize ve gazilerimize karşı can borcumuz var. Bu ise sadece lafzen değil, hepimizin kalben hissetmesi gereken bir sorumluluk duygusudur.

Çok teşekkürler.

(Mülakat: Abdurrahman Babacan, 10.11.2017)

15 Temmuz'a Bakmak: Militan Laikliğe Serenat

Abdurrahman Babacan

Cumhuriyet'in Devraldığı Miras: Yarı-Süreklilik ve Din-Siyaset İlişkisine Aranan Zemin

Türkiye'nin içinden geçtiği tarihsel sürecin kırılmalarını okumak, siyasal kültürün şekillenişi ve iktidar mekanizmasının tahkiminin alt parametrelerine bakmaktan geçiyor. Ekonomi-politik zeminin, sosyo-iktisadi gelişim serüveninin, kurumsal yapının konvansiyonel belirleyicisi olan sivil-asker bürokrasisinin ve nihayet, küresel-bölgesel angajmanların oluşturduğu uluslararası politika yapım sürecinin birer alt cüzleri olduğu söz konusu süreç, Osmanlı'nın geç döneminden Cumhuriyet'e belli bir birikim devretmiştir. Türkiye modernleşmesinin sacayaklarını temsil ve inşa etmesi bakımından belli bir süreklilik arz eden bu iktidar parametreleri, kendisini Cumhuriyet ile birlikte tahkim etmiş, yeni bir müesses nizamın oluşması yolunda güçlü bir altyapı sunmuştur. Cumhuriyet'in kurucu felsefesinin bu bakımdan seçici şekilde 1923 ilanında sahiplendiği değerlerin ortak noktasını hep Türkiye modernleşmesinin koordinatları oluşturmuştur. Yani bir yandan kendisiyle paradigmal kopuşu ilan ettiği Osmanlı bakiyesinden, geç-Osmanlı dönemindeki modernleşme ve Batılılaşma perspektiflerini devralmakla aslında bir yarı-süreklilik çizgisi izlemiştir. Bu yarı-süreklilik durumu ise, Cumhuriyet ile birlikte girilen rotada din-siyaset/devlet/iktidar ilişkisi merkezli, birbirini tekrarlayan yapısal gerilimler ve çatışma alanları olarak karşımıza çıkmıştır. Yukarıda belirtilen her bir iktidar parametresinin, Cumhuriyet tarihi boyunca bir boyutuyla doğrudan bu gerilim parantezi dâhilinde

bir yere tekabül etmiş olması da, kurucu felsefedeki bu yarı-süreklilik halinin tanımsız, kimliksiz ve zeminsiz bıraktığı din-siyaset ilişkisi ile ilgili bir durumdur. Yani, ekonomi-politik seçenekler kümesi de, sosyo-iktisadi gelişim hikâyesi de, bürokratik kurumsallaşmanın evrileceği yapı da, bölgesel ya da küresel ilişki ağlarının niteliği ve yönü de, hep bu temel zemin ekseninde bir yere oturtulacak belirlenenler olarak görülmüş ve o şekilde işlev görmüştür.

Bu noktada, açılması gereken önemli bir soru karşımıza çıkıyor: iktidar parametrelerine dair Cumhuriyet boyunca ortaya çıkan tüm gerilimler, her şeyin din-siyaset ilişkisi ekseninde belirlendiği bir zemine mi işaret ediyor? Ya da başka bir ifadeyle, Türkiye modernleşmesinin merkezine aldığı 'din' meselesi, tüm iktidar parametrelerinin ve o parametreler etrafında oluşan süreçlerin odağındaki aktör mü? Meselenin nirengi noktası burada. Nitekim 15 Temmuz ile birlikte ortaya konan kimi yaklaşımlarda meselenin ana odağı yine alışılageldik şekilde din-siyaset ilişkisine hamledilmekte ve buradan Türkiye laikliğinin nasıl hayati önemi haiz olduğu çıkarımları yapılmakta. Peki, resim gerçekten böyle mi okunmalı? Bu soruları Türkiye özeline çevirmeden önce, din-siyaset ilişkisinin zeminine, laiklik kavramının kavramsal-felsefi düzlemde anlam havuzuna ve laikliğin uygulanma pratiğine ilişkin ürettiği sonuçlara dair bir okuma ile başlamak gerekiyor. Ancak bu sayede, Türkiye'de bir iktidar sorunu olarak ortaya çıkan her bir parametrenin neden 'din' ile ilişkilendirildiğine ve bunun ne gibi pratik/pragmatik sonuçlar ürettiğine dair daha net bir fotoğrafa ulaşmak mümkün olacaktır. Zira bu teorik çerçeveyi Türkiye siyasal hayatına uyarladığımızda, yakın dönem askeri darbeler ve ara dönemler de dâhil olmak üzere, Cumhuriyet'in ilk yılları ile birlikte ortaya konan siyasa ve pratikler bütününün 15 Temmuz vakası ile ilişkisini tarihsel bir süreklilik içerisinde kurmak mümkün olacaktır.[1]

Rousseau, dini temel ve devletin varlığını bir biçimde karşılıklı zorunluluk ilişkisi ekseninde açıklarken, sosyal-siyasal birlik arayışı sürecinde dinin başat fonksiyonel unsur olarak devrede olması gereğini, sosyolojik bir realite olarak teslim ediyordu. Zira dinin, meşru devlet ve

1 Burada özellikle temas etmemiz gereken bir husus bulunuyor. Makale boyunca, bahsi geldiğinde, 'Gülen grubu' tanımlamasını kullandık. Söz konusu yapının, eylemleri ve bunların sonuçları itibariyle bir terör örgütü olduğuna şüphe yok. Bununla birlikte ilgili yapı henüz bir terör örgütüne evrilmeden, ancak buraya doğru yol alırken, kendisini 'sivil-dini alan'da tahkim etmesine zemin hazırlayan 'dil'in ne olduğunun anlaşılması ve buna işaret etme zarureti dolayısıyla özellikle bu tanımlamayı kullandık.

toplum arayışındaki siyasi alan için kritik öneme sahip olması, devletin Tanrı eliyle yoğrulan değerler bütünü olduğu savıyla din tarafından oluşturulan bir ahlaki çerçeveye oturması için gerekliydi.[2] Benzer şekilde Schmitt'in modern devlet tarifi, teolojiden evrilen kavramlar örgüsüne dayanan, bir nevi sekülerleşmiş teolojik kavramlar haline gelen bir kavramsal örgüye dayanıyor; Kilise-devlet ayrımını *de jure* teslim ederken, *de facto* Kilise'nin terminolojisini üstlenerek kendine yeni bir anlam dünyası inşa etmede dinin tüm etki alanını meşruiyet aracı olarak kullanıyordu. Bu çerçevede Tanrı buyruğu ile hükümdar fermanı, Kadir-i Mutlak Tanrı ile Kadir-i Mutlak kanun koyucu, birbirini ikame edebilme kapasitesi anlamında biri fizik, öteki metafizik dünyanın aktörleri olarak birbirini destekleyen, meşruiyet sağlayan bir yeniden üretim mekanizması inşa etmekteler. Zira buna göre her siyasi yapı, dünyanın 'metafizik bir imajı' ile desteklenir.[3] Platon'un filozof kralı da gerçeklik bilgisine metafiziksel dünyanın *idea*'sında ulaşmış, hakikatin bilgisine sahip olma anlamında bilgelik mertebesine erişen, siyasal gücü de bu bünyede birleştirmiş bir rol model olarak öne çıkan bir yarı-metafiziksel güç olarak karşımıza çıkar. Bu şekilde oluşacak bir toplumsal-siyasal örgütlenme biçimine dair doğabilecek itirazlara karşı ise yine Tanrı'nın bizatihi kendisinin yaptırım gücüne müracaatla, bir '*asil yalan (noble lie*)' kavramı üretilir.[4] Amaç, toplumu salt akıl gücüyle iknada yetersiz kalacak bir çerçevenin, kutsallık şemsiyesinde sunulması suretiyle siyasal-toplumsal yapının tahkim edilmesidir.[5]

Bu, Antik Yunan'dan modern döneme Batı siyasal düşüncesinin kendi içerisinde dinin fonksiyonelliği ile oluşan bir siyasal alan tanımlaması biçimidir. Burada ise siyasal tarih içinde ortaya çıkmış olan ve dini hüviyette gösterilen şiddet ve bağnazlıkların kaynağının temelde dini değil siyasi olduğu gerçeği karşımıza çıkar ve bu olgu, kuramsal zeminini söz konusu dini alan-siyasi alan içiçeliğinde bulur. Siyasal sürecin dini olanla geliştirdiği bu tek boyutlu pragmatik beslenme biçimi, siyasa tasavvurunda dünyevi olanın ilahi olanla meşrulaştırılması şeklinde ifadesini bulan sorunlu bir din-siyaset ilişkisini resmeder. İlahi varlık fikrinin kanunu sevmenin gerekliliği fikriyle meczedilmesi, nihayetinde devle-

2 Jean Jacques Rousseau, *The Social Contract*, Wordsworth Editions Limited, 1998, s. 132

3 Carl Schmitt, *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, New England: MIT Press, 1985, s. 36.

4 Platon, *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 79.

5 Burada Voltaire'in meşhur sözüne de atıf yapmakta fayda var: "Si Dieu n'existait pas, il faudrait l'inventer (Eğer Tanrı ortaya çıkmazsa, onu icat etmemiz gerekecek)"

tin kutsanmasını, ve dini itaat-sivil itaat-siyasi itaat çerçevelerinin içiçe geçmesini beraberinde getirir. Aslında bu içiçe geçişte yön, dini olanın siyasi olanın içine taşınması biçiminde gerçekleşirken, vatandaşlık ve kulluk kavramları artık ortak zeminde tanımlanan iki nesneye dönüşür. Burada Batı siyasal düşüncesi, Kilise-devlet ayrımına dair kuramsal ve pratik sonuçları bakımından birbirine geçişgen iki din dünyası vaat eder: sivil din[6] ve siyasi din. Bir tarafta çoğulculuk üzerine bina edilen ve yönetilenlerin yönetimi değiştirebilmeleri durumunu içeren anlam sahasına karşılık, öte tarafta sorgulanamaz güç tekeli üzerine bina edilmiş bir siyasi sistemin kutsanması durumunu ifade eden ve bireysel ve toplumsal bilinci bunun bir fonksiyonu şeklinde kurgulayan totaliter bir model sunan bir siyasal teoloji biçimi karşımıza çıkmaktadır. Bellah bu noktada, ilk anlamıyla sivil dinin toplumsallık-din ilişkisi üzerinden tanımlandığını belirtir. Bu ilk tanıma göre sivil din, "her milletin hayatında bulunan ve kendisiyle kendi tarihsel tecrübesini, aşkın telakki ettiği bir hakikatin ışığında yorumladığı dini boyuta işaret eden bir olgu"[7] olarak, toplumsal oluşum için gerekli/zorunlu bir unsurdur. Öyle ki, seküler törenlerle dini törenler, bir bütün olarak Amerikan sivil dinini oluşturur. Bu durum din-siyaset ilişkisine ise, 'siyasi din' çerçevesi üzerinden yansır. Söz gelimi Amerikan geleneğinde 'Yaratılış', 'Manifest Destiny (Açık Kader/Yazgı)', 'City on a Hill (Tepedeki Kent)', Monroe Doktrini, Wilson Doktrini, ve nihayet 11 Eylül sonrası oluşturulan 'War on Terrorism (Teröre Karşı Savaş)' ve 'Just War (Adil/Haklı Savaş)' kavramsallaştırmaları, Püriten gelenekte mevcut olan mitler üzerinden geliştirilen Amerikan istisnailiği 'kutsal' zeminine dayanan kurucu ve sürükleyici mitler[8] olarak, Tanrı'nın inayetiyle, en yüksek siyasi (dini) mevkiye kurulmuş 'hür dünyanın lideri' konumunu Amerika'ya bahşetmiştir. Burada sivil din ile siyasi din arasında, Batı felsefi geleneğinde Greko-Romen kültürün içerisinde yer alan ve Platon'da da sıklıkla atıf yapılan bir içiçeliğin mevcut olduğu görülmelidir, ki her türlü bireysel dinden önem bakımından önce bir konuma sahip olan sivil dinin bu çerçevede, sekülerleşmekte olan toplumlarda gittikçe artan meşrulaştırıcı bir gücü olduğu gibi, bu-

6 Batı'da ortaya çıkan *sivil din* kavramı ve etrafındaki teorik tartışmalar için bkz. Kemal Ataman, *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din*, Sentez Yayıncılık, 2014

7 Robert N. Bellah, *The Broken Covenant: American Civil Religion in Times of Trial*, New York: Seabury, 1975, s. 3; akt. Ataman, *a.g.e.*, s. 58

8 Bu konuda bakılabilecek birkaç kaynak: Meghana V. Nayak and Christopher Malone, "American Orientalism and American Exceptionalism: A Critical Rethinking of US Hegemony", *International Studies Review* 11, 2009, s. 253-276; Alexis De Tocqueville, *Democracy in America*, New York: Henry Holt, 1948; Frederick J. Turner, *The Frontier in American History*, MT: Kessinger Publishing, 1997; Henry R. Luce, "The American Century", *Society* 31 (5), 2004, s. 4-11.

radan türeyen din adamı tipi sivil din de, devlete ve devlet politikalarına nihai meşruiyet zemini sağlayan işlevsel bir kategori olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani siyasal alanın yalnızca dini tona sahip bir dile sahip olmasından bahsetmiyoruz; siyasal-toplumsal örgütlenmenin bizatihi kendisini üretecek bir *gerek* unsur olarak dinin yeniden 'icat' edilmesi, içeriklendirilmesi ve tanımlanmasından bahsediyoruz.

Din-siyaset ilişkisinin teorik zemininde böylesi içiçe bir niteliğe yaslanan Avrupa coğrafyasında tartışılan soru, sekülerizmin niteliğinin söz konusu din-siyaset ilişkisine nasıl ve ne biçimde entegre olduğudur. Ya da bir başka taraftan, Kilise ile laik siyasal güç odakları arasındaki mücadele, din-siyaset ilişkisinin yukarıda çerçevesi çizilen teorik-tarihsel karakteri de göz önüne alındığında, bizi laik siyasal örgütlenmenin Hıristiyanlığın bir özelliği olduğu sonucuna götürür mü? Yine bununla irtibatlı olarak, İslâm'ın laiklikle bağdaşmaz karakteri ve sekülerizme direnci nasıl anlaşılmalı ve bu, sadece İslâm'a özgü bir durum mu? Eğer öyle değilse, sekülerizm 'din' olgusu ile kurduğu ilişkiyi nerede başlatıp nerede konumlandırıyor? Bu sorular, her şeyden önce laiklik kavramının kavramsal-felsefi düzlemde anlam havuzuna ve sekülerizmle olan gömülü ilişkisinin niteliğine dair sorulardır. Weber, İslâm'ın iki temel ahlak alanı olarak betimlediği sûfi ahlak ve savaşçı ahlakın her ikisinin de modern rasyonalizmin ve rasyonel kapitalizmin gerekleriyle bağdaşmazlığı savından hareketle, din-siyaset ilişkisinde İslâm'ın engelleyici ve kısıtlayıcı bir rol ifa ettiğini söylerken, Hıristiyanlık açısından farklı bir model sunuyor. Avrupa'da - ve daha genel manada Batı'da- modern kapitalizmin oluşumu için gerekli zihinsel, toplumsal, tarihsel ve dini şartlar mevcut olduğu için, Çin, Hint ve nihayet İslâm medeniyet havzasına görece maddi ilerleme ve birikimin sağlanabildiğini; bunu ise, ilk defa kâr anlayışı ile rasyonel çalışma disiplinini birleştiren bir din olarak Hıristiyanlığın 'ortaya çıkması'na; daha doğru tabirle 'evrilmesi'ne borçlu olduğunu belirtiyor.[9]

Peki, gerçekten din-siyaset ilişkisini kurarken sekülerizm, İslâm dünyası tecrübesi ile Hıristiyan dünyası tecrübesini bu kadar net saflarla ayrıştırarak, bunlardan birini kendisinin bir fonksiyonu kılabilme kudretine sahip mi? Ya da başka bir deyişle, Hıristiyan düşünce, sekülerizmle kurduğu etkileşimi İslâm düşüncesine göre çok daha 'sorunsuz' mu nihayetlendirebilmiştir? Neticede Hıristiyan düşüncenin evrimi olgusu orta yerde dururken buna kesin cevaplar vermek elbette riskli olur. An-

9 Max Weber, *The Sociology of Religion*, Beacon Press, 1964, s. 80-92.

cak şurası belirtilmelidir ki, Hıristiyan düşüncesinin sekülerizmle kurduğu ilişki, İslâm düşüncesinin sekülerizmle kurduğu ilişkiden çok daha az şiddetli geçmemiştir.[10] Aradaki fark, Luckmann'ın da ifade ettiği gibi, dinin elementer şeklinden çok, belirli bir tarihsel şekli ile ilgili olsa gerektir.[11] Yani sekülerizme bakışta kavramsal dünya ve toplumsal-siyasal idealler anlamında bir farklılıktan ziyade, değişik tarihsel deneyimler ve formlara ilişkin bir farklılaşmadan bahsedilebilir. Bu da bizi yeniden, teorik çerçevesi yukarıda çizilen din-siyaset ilişkisinde -İslâm ya da Hıristiyanlık farketmeksizin- din ile devletin yapısal içiçeliği meselesine götürmektedir. O halde sekülerizm nerede etkili olmuştur? Sekülerizmin etkili olduğu ve paradigmal kopuşu yaşattığı nokta, Weber'in iki din arasında ayrımı yaparken ifade ettiği zihinsel, toplumsal, tarihsel ve dini koşulların içeriğini yeniden tanımlaması ve yeni bir anlam dünyasıyla doldurmasından ileri gelmiştir. Dini (Hıristiyanlık özelinde), kendisinin bir fonksiyonu kılması da meşruiyet zeminini oluşturan bu anlam dünyasını yeniden içeriklendirme sayesinde mümkün olmuştur. Yani mesele, toplumsal-siyasal düzlemde dinin var olup olmamasından çok, *nasıl* bir dinin var olması gerektiği ile ilgili bir meseledir. Weber'in kapitalizmin ve modern rasyonalizmin gerekleriyle uyumluluk diye tarifini yaptığı çerçevenin aradığı temel soru, bu nokta ekseninde düğümlenmektedir. Yakın dönemde Krausz ve Kepel[12] gibi isimlerin, dinin yeniden canlanması, desekülarizasyon, İslâmî hareketler, Siyasal İslâm diye adını koymaya çalıştıkları hususiyet de temelde bu tartışma ile ilgilidir. Özellikle Batılı olmayan toplumlarda sekülerleşme, bu yüzden, ideolojileştirilip etki alanı ve hâkimiyet sahası garantilenmeye çalışılmaktadır. Bunun için ise laiklik olmazsa olmaz tamamlayıcı bir unsurdur. Yani toplumun sekülerleşmesi ile devletin laikliği arasında karşılıklı birbirini besleyen bir mütekabiliyet ilişkisi bulunmaktadır. Bir diğer deyişle, laik devletin tesisi, toplumun sekülerleşmesi sürecinde çok önemli bir kilometre taşıdır.

Türkiye örneği, o halde, bu hikâyenin neresine oturuyor? Yukarıda da belirtildiği gibi, Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyet'e geçiş arasında bir ara tarihsel kesitten bahsedilecekse bu, bir yarı-süreklilik halini ifade eden bir duruma tekabül edecektir. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl

10 Nuray Mert, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*, Bağlam Yayıncılık, 1994, s. 44-45

11 Thomas Luckmann, *The Invisible Religion*, MacMillan Publishing Co., 1967, s. 78; akt. Mert, *a.g.e.*, s. 45

12 Gilles Kepel, *Tanrının İntikamı*, İletişim Yayınları, 1992; Ernest Krausz, "Religion and Secularization: A Matter of Definitions", *Social Compass*, Vol. 18, Issue: 2, 1971, s. 203-212.

başında, siyasal dünyada ideolojinin baskınlaşması ile paralel olarak, Batı'ya eğitim için giden geç-Osmanlı aydınlarının Batı'nın teknolojik-ekonomik üstünlüğü üzerinden buna kaynaklık eden zihin dünyasının doğasına ilişkin çıkarımları, temel meselenin, 'bilginin referansı' meselesinde düğümlendiğini gösteriyordu. Yani, bilimsel bilgi çerçevesinin, salt teknik-askeri reformlar üzerinden değil, ekonomik, siyasi, idari ve toplumsal dokuya da sirayet edebilmesinin yolunu arayan bir yeni 'aydın seçkin' sınıfı üzerinden yükselen Batıcılık ideolojisinin tesisinden bahsetmek gerekir. Ki bu ideolojik çerçeve, doğrudan sekülerizmin felsefi havuzundan neşet etmiş bir olgudur. Cumhuriyet dönemine zihinsel anlamda rengini veren temel motif de bu yeni tip geç-Osmanlı aydınının inandığı bilimsel anlam dünyasıdır. Weber'in, aydın'ı, 'dünya kavramını bir anlam sorununa dönüştüren kişi'[13] şeklinde; yine Mannheim'ın, 'içinde yaşadığı topluma bir dünya tasavvuru sunmakla görevli kişi'[14] diye tarif etmesi, bu bakımdan, doğrudan doğruya siyasa meselesinin öznesi olarak aydınlar sınıfının, Cumhuriyet'e ideolojik öncü olma vasfını anlaşılır kılmaktadır. Abdullah Cevdet, Ahmed Rıza, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, M. Şemseddin Günaltay ve Ziya Gökalp'in oluşturduğu ana damar bu yeni aydın tipi, bir siyasa meselesi olarak özel alan-kamusal alan ayrımını; din-devlet ayrımını ve dinin fonksiyonel/işlevsel rolünü tanımlamakla, Cumhuriyet'e felsefi bir zemin açmış oluyorlardı. Oluşturulmaya çalışılan bu yeni siyasa ise, en temelde sekülerizmin birtakım teknik/kurumsal değişikliklerden öte, bu dilin benimsenme ölçüsüne dair oluşturduğu paradigmal etki alanı ile ilgili bir durumu ifade eder. Bu bakımdan, laiklik sadece bir siyasal örgütlenme biçimi değil, sekülerizm diye ifade edilen ideolojik çerçevenin bir parçasıdır; bu çerçeveyi belirleyen ise seküler dünya görüşüdür.

Dinin sistematik olarak siyasal alanın içine çekilerek yeniden tanımlanması sürecinin bir diğer boyutunda eklektik formların üretilmesi bulunmaktadır. Bu anlamda Kılıçzade, gerçek inanç ile bilim/ilerleme arasında bir uyumun varlığından söz eder.[15] Yine M. Şemseddin Günaltay, yarı teolojik tartışmalar yoluyla bilim, modernizm ve İslâm'ın uyumlulaştırılmasından bahsederken, hayatın iki yönü olarak ruhani-dünyevi ayrımını ortaya koyduktan sonra itikada ilişkin hükümler dışındakilerin

13 Weber, *a.g.e.*, s. 124

14 Karl Mannheim, *Ideology and Utopia*, Routledge, 1997, s. 19

15 Kılıçzade Hakkı, "Sahte Softalığa İlan-ı Harb", *İçtihad*, 5 Kanunisani 1329; akt. Mert, *a.g.e.*, s. 66-67

dünyevi olduğunu belirtir.[16] Keza Ziya Gökalp de benzer şekilde maddi yaşam-manevi yaşam ayrımı koyarak maddi yaşama çağdaş uygarlık parametrelerini atfederken, manevi yaşamı belirleyen iki unsur olarak ulusallık ve dini zikreder. Ancak, ona göre, zamanla toplumsal hayatın manevi yönünü ulusallık inşa ettiğinden din sadece bireyin manevi hayatına dönüşen bir olgu olarak, bireysel/özel hayat içerisinde işlevsel bir unsur mesabesine çekilmiştir.[17] Bir sonraki safha ise, bireysel durumun değişken ve göreceli oluşu gerçeğinden hareketle, dinin bu zemindeki vaz' edici ve doktriner karakterinden de soyutlanacağı sonucuna varılmasıdır. Dinin, bu sayede, sekülerizm tarafından tanımlanması ve bizatihi içeriği ve formunun sekülerleştirilmesi, Gökalp ve diğer bazı geç-Osmanlı aydınının entelektüel desteğiyle, eklektik formlar üzerinden sekülerizm-merkezli tanımlanmasının doğal sonucudur ve Türkiye modernleşmesi de serüvenini bu şekilde kodlamış bir zemine refere eder. Zira Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki fetvalar, ders kitapları ve yazılı basının, hep bu 'ana tema'yı işlediğine tanık olunur.[18] O halde Cumhuriyet'in ilanıyla sekülerizm resmi ideoloji olarak tesis edilirken, laiklik ilkesi de bunun 'doğal' bir cüzü, tamamlayıcı bir unsuru olarak toplumsal-siyasal tasavvurları şekillendirici bir görev üstlenmiştir.

II. Mahmut'un ulemanın bürokratikleştirilmesi ve İslâm'ın bundan böyle devletin bir dairesi olmasına zemin hazırlayan 'reformları'ndan İttihat ve Terakki'nin önemli isimlerinden Abdullah Cevdet'in *İçtihad* dergisindeki yayınlara uzanan bir fikirsel çizgide İslâm, ferdi ve örfi bir din olarak telakki edilecek bireysel hayata ilişkin bir olgu mesabesine indirilmiştir. Din-siyaset ilişkiselliğinin rotası da o zamandan itibaren kendisine çizilen bu yolda ilerlemiştir. Nitekim Abdullah Cevdet, İçtihad'daki yayınlarda -ki Mustafa Kemal'i fikirsel olarak hayli etkilemiş bir dergidir-, din adamları-siyaset alanı ilişkisine, tekke ve zaviyelere, Arap alfabesine keskin bir duruşla karşı çıkarken, 'kadınların özgürleştirilmesi' vurgusunu çarşafın yasaklanması talebi üzerinden dillendirmekte ve dini metinlerin Türkçeleştirilmesini ısrarla savunmaktadır.[19] Beraberinde, İttihat ve Terakki'nin bir başka önemli ismi Ahmed Rıza gibi, dinin toplumsal uyum için önemli bir araç olduğu fikrini savunmakla Cumhuriyet dönemine önemli bir ufuk da sunmaktadır. Buradaki temele ruhu-

16 M. Şemseddin Günaltay, *Zulmetten Nura*, Furkan Yayıncılık, 1998.

17 Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, Ötüken Neşriyat, 2014.

18 Bununla ilgili spesifik örneklere ileride yer vereceğiz.

19 Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, 1981.

nu veren anlayış, dinin sivil alana bırakılamayacak bir mesele olarak ele alınışı, tam bağımsız dini kurumların bir biçimde devlete zarar olarak dönebileceği savı ve devletin bu yüzden dini sıkı bir kontrol ve denetime tabi tutmasının elzem olduğu fikridir. Yani dinin devlet ile olan etkileşim ihtimalini kesmekle kalınmayacak, yeni dini eğilimlerin, modern Katolik ve özellikle Protestan dindarlığının sosyal-duygusal özelliklerini taşıması yönünde dine yeni bir içerik kazandırılacaktır. Nitekim Cumhuriyet ile birlikte gelen devrimlerin bu amaca matuf şekilde, hem bu yeniden içeriklendirme faaliyetini yürütebilme gücünü elde etme anlamında ulemaya[20], daha çok da toplumsal yaşamı kuşatan ve yön veren aktörler olmaları anlamında dervişlere yönelmesi, bununla ilgili bir husustur.

Yine İttihat ve Terakki'nin önemli bir diğer düşünürü, inanmış bir laik olan Gökalp, Batı'daki gibi İslâm'ın özerk bir yapı oluşturması değil, İslâm'ın devlete tabi kılınması ve kamusal-siyasal alanın dışına itilmesi amacıyla, Şeyhülislâmlık'ın kaldırılmasını, tarikatların faaliyetlerine son verilmesini, ezanın Türkçeleştirilmesini, Tevhid-i Tedrisat'ın hayata geçirilmesini, Evkaf'ın müdürlüğe dönüştürülerek devlet denetimine verilmesini ve İslâm yerine 'Türk tarih tezi' ve 'güneş dil teorisi' üzerinden ulusal kimliğin yeni ideolojik dayanağını artık Türk ulusçuluğunun oluşturması gerekliliğini savunmaktaydı.[21] Bu, en temelde, belli düzeyde tanımı yapılmış bir 'din'i merkeze çekme; bir başka ifadeyle, iktidar aygıtı olarak işlevselleştirilecek bir 'din' yaratma projeksiyonu ve vizyonunun adıydı. Peki, hangi din elverişli olacaktı bu vizyona? Halkın/gündelik hayatın İslâmı mı, seçkinlerin İslâmı mı? Toplumun seküler temellerde yeniden yapılandırılması perspektifi, geleneksel dini hassasiyetin dönüştürülmesi ve bu kabulleri meşrulaştıran bir dini tercihin yayılması şeklinde ifadesini bulan bir stratejik odağı gerekli kılmaktaydı: mevcut dini hayatın sosyal-kültürel aktörlerini kuşatmak. Nitekim tekke ve zaviyelerin, tarikatların, cemaatlerin ve medrese çıktılarının üstüne ilk odak olarak gidilmesi, yine ilk dönem Cumhuriyet devrimleri ile gelen nidalarda hedef aktörlerin dervişler olmuş olması, bu stratejik vizyonla doğrudan ilgili bir durumdur.

Diyanet İşleri Reisliği'nin bir kurum olarak ihdası da yine aynı durumdan ileri gelmektedir. Yani; dini arayışlardaki 'sorunlu' ihtimallerin

20 Ki, Mardin'in de ifade ettiği gibi, İslâm hukuku âlimleri ve dini otoritelerin varlığından arındırılmış bir toplumda laiklik, yeşermesini ve serpilmesini mümkün kılan bir ekosistemde varlığını pekiştirme zemini bulmuştur. Bkz. Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s. 131.

21 Gökalp, *a.g.e.*

meşruiyetini devlet aracılığıyla reddetmek suretiyle, bu türden her bir arayışın devlet eliyle gayrimeşru ilan edilmesinde işlevsel bir kurum olarak, aynı zamanda Cumhuriyet'in sekülerizmin bir cüzü olarak tesis etmeye çalıştığı laikliğin teminat altına alınmasında garantör bir kuruluş. Keza, sivil dini düşünce ve yayın hayatının ciddi ambargoya uğrayıp, söz konusu dönemin önemli neşriyatının hepsinin resmi yayın oluşu (Diyanet İşleri Reisliği, Evkaf Umum Müdürlüğü, Maarif Vekâleti, Hukuk Fakültesi) gibi, TBMM hükümeti tarafından yazılması sipariş edilen kitaplarda dinin bizzat kendisi ve asli konularından çok, tali hususlar ve işlevsel tarafların ele alınmış ve mevzu hadislere sıkıca sarılınmış olması[22], İslâm'ın tarihsel 'tortuları'ndan arındırılması ve halkın dini kültürünün yeniden inşa edilip yeni bir içeriğe kavuşturulması projeksiyonunun bir alt cüzü olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin denetim ve kontrolünde *işlevsel bir din* üretilmesi de demek olan söz konusu projeksiyon, dini siyasal alanın bir fonksiyonu olarak ele alırken, bunu halk dindarlığının iktidarın stratejik vizyonuyla uyuşmayan noktalarını törpüleyerek, baskılayarak, dışsallaştırarak bir hegemonya tesisine dönüştürmek yolundaki bir tercihle ele almıştır. Böyle olunca da, sindirilme, baskı, korku ve dışlanma yaşayan; halkın yaşamsal dokularına sirayet eden, günlük İslâm'ın toplumsal kılcallarda yaşayan organizmaları olarak cemaatler ve tarikatlar uzunca bir süre kabuklarına çekilmiş ve orada yeni formlarla yoğrulan bir dinsellik üretmişlerdir. Kapalı grup şeklinde hayatiyetini devam ettirme durumuyla karşı karşıya kalan her bir yapı için bu durum vaki olmuştur. Nitekim modernleşme sürecinin karşısında duran halkın geleneksel refleksini yansıtan en eski ve köklü iki büyük cemaat yapısı olan Nurculuk ve Süleymancılık, doğrudan doğruya zikredilen bu durumun etkilerini içsel ve dışsal olarak bünyelerinde yaşamış ve şartların da getirdiği ve şekillendirdiği yeni bir dinsellik formu ve dili üzerinden toplumla iletişimlerini sürdürmüşlerdir. Olayın topluma bakan boyutunda ise, sivil ve hür bir dini düşünüş ve yaşayışın imkânının ortadan kalktığı her baskı döneminde toplum, kendi yeraltına çekilmiş ve reflekslerini, geleneksel aidiyetlerini bir biçimde korumanın yollarını aramıştır. Bu yeraltına çekilişler de tabiatıyla çoğunlukla kesişmelerle, buluşmalarla neticelenmiştir. Bu bağlamda, 1937'de Anayasa'ya girerek devletin resmi ideolojik yörüngesi olan Kemalizm'in Altı Ok'u ile ifade edilen hususiyetlerde zaman içerisinde yaşanan her bir aşınma, ardından bir restorasyonun başlayacağı bir müdahaleyi gerektirmiş, ve bu modern Cumhu-

22 İsmail Kara, "Cumhuriyet Türkiyesi'nde Dini Yayıncılığın Gelişimi Üzerine Birkaç Not", *Toplum ve Bilim*, sayı: 29-30, 1985, s. 154.

riyet tarihi boyunca hiç değişmemiştir. Zürcher'in tarifiyle, ideolojinin özü olarak laiklik, milliyetçilik, inkılapçılık ve halkçılık; ideolojinin araçları olarak da devletçilik ve cumhuriyetçilik, Türkiye modernleşmesinin ideolojik koordinatlarını belli bir sabite olarak Kemalizm'e sabitlemekte,[23] Kemalizm'in ideolojik tahkimatı ise Türkiye'de hegemonik bir üretim olarak sekülerizmi sabitlemektedir.

Bu bakımdan tek parti döneminin ilk on beş yılı, özel bir Türkiye tipi laiklik üretimi dönemi olarak esas alınmalıdır. Siyaset dünyasının söz konusu dönemde spesifik bir laiklik tanımlaması ve bu doğrultudaki pratiklerinin yanı sıra, belki daha da önemlisi buna fikri zemin hazırlamakla kendisini memur gören aydın, akademisyen ve sivil-asker bürokrasisidir. Sivil alanın fikri düzlemde ilgası anlamına gelen bu süreç, siyasi alanın yaptığı her müdahale ile birlikte sivil düzeyi, sivil dili, sivil anlama ve uygulama biçimlerini boğmak ve kendi içine çekerek onu siyasileştirmek şeklinde vuku bulan bir döngü olarak tezahür etmektedir. Bu ise, en net ifade ve yansımasını Cumhuriyet tarihi boyunca 'din' üzerinden bulmuştur. Tanör, bu anlamda Türkiye tipi laikliğin kurucu aklının koordinatlarını belirtirken, esasen sekülerizmin din ile kurduğu ilişkide laikliğin felsefi zeminini, Türkiye pratiği üzerinden ifade ediyordu: "Birinci Cumhuriyetteki laiklik, batıdaki klasik 'din-devlet ayrılığı' ve 'dinsel özgürlük' şemasından farklı bir karakter taşımıştır. Din özerkleşme hakkından yoksun bırakılmış, devlet denetimi ve hatta yönetimi (Diyanet İşleri Başkanlığı) altında tutulmuştur. Asıl önemlisi, *din-devlet ayrılığı*ndan çok daha kapsamlı ve radikal olan bir *din-dünya işleri ayrılığı* ilkesi temel alınmıştır. Böylece din bir inanç ve ibadet işine indirgenmek isteniyor, din ve vicdan özgürlüğü sadece 'bireyselleştirilmiş din'i ve ibadetleri koruyordu. Amaç yalnız devletin ya da 'siyasal'ın değil, aynı zamanda toplumun ve 'toplumsal'ın da laikleştirilmesiydi."[24] Yine, hukukçu Mahmud Esad Bozkurt'un Türk Medeni Kanunu'nun 'esbâb-ı mûcibe layihası'ndaki (gerekçe) ifadeleri, din-devlet ayrımı olarak laikliğin teknik bir mesele mi, felsefi zeminli bir mesele mi olduğuna dair ufuk sunmaktadır: "Türk Kanun-ı Medeni layihası mevki-i meriyete vaz edildiği (yürürlüğe konduğu) gün, milletimiz on üç asrın kendisini çeviren itikadât-ı sakîmesinden (bozuk inançlarından) ve tezebzüblerden (kafa karışıklıklarından) kurtulmuş, eski medeniyetin kapılarını kapayarak hayat ve feyiz bahşeden muasır medeniyetin içine girmiş bulunacak-

23 Erik Jan Zürcher, "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", içinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Kemalizm* (ed. Ahmet İnsel), İletişim Yayınları, 2001, s. 44-56.

24 Bülent Tanör, "İslâm ve Demokrasi Üzerine", *11. Tez*, sayı: 6, 1987, s. 182.

tır".[25] Bunu yıllar sonra teyit edecek şekilde Anayasa Mahkemesi verdiği bir kararda, laiklikte temel meselenin teknik bir husus olmadığını ifade edecektir: "Laiklik toplumun her alanda kalkınması ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması yolundaki her türlü çabayı engelleyecek nitelikteki bir dünya görüşünü etkisiz hale getirecek çare olarak benimsenmiştir".[26]

Bu, bir nevi resmi din-sivil din çatışması olarak tezahür eden bir durumdur. Bir başka ifadeyle, bir tarafında 'üretim', bir tarafında ise 'koruma' refleksi ve o reflekslere temel dinamiğini veren tasavvurların çatışmasıdır.[27] Yukarıda da değinildiği gibi devlete bağlı bir din üretimi, dinin yorumlanmasının dahi devlete verildiği, dini hayatın ve eğitimin devlet kontrolünde tutulması ve dini anlayış ve pratiklerin modernizmle uyumlulaştırılması adına eklektik bir formda ve pragmatik şekilde yeniden içeriklendirilmesi yolunda resmi kurumlara 'özel' işlevler yüklendiği bir çerçeveye işaret eder. Din eğitiminin okullarda verilmeye başlanması da, İmam Hatip Kurslarının (daha sonra Demokrat Parti döneminde İmam Hatip Okulları'na dönüşecek) açılması da, Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir İlahiyat Fakültesi'nin kurulması da, Bakanlar Kurulu kararıyla Kur'an Kurslarının açılması da, bu 'üretim' fikriyle ilgili kararlardır. Olayın diğer tarafında yer alan 'koruma' fikri ise, cami ve mescitlerin, İmam Hatip okullarının, Kur'an Kurslarının, fakir öğrencilerin barınma ve iaşelerinin derdinde olup bunları zeminden finanse eden küçük esnaf, küçük memur, serbest meslek sahibi bir kitlenin öncülüğünü yaptığı dindar halk tarafından temsil edilen bir ufuk ve tasavvura dayanır.[28] Demokrat Parti'nin iktidarıyla birlikte köyden kente göçün yoğunlaşıp, kentlileşme olgusunun sosyolojik yapının akslarını yerinden oynatarak dönüştürmeye başladığı, iletişim kanallarının daha akışkan hale geldiği

25 Mahmud Esad Bozkurt, "Türk Medeni Kanunu Nasıl Hazırlandı?", *İ. Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları*, 1944, s. 7.

26 Resmi Gazete, 22 Şubat 1987.

27 Ki çok partili hayata geçiş sonrası yaşanan her darbe ve darbe sonrası ara dönem süreçlerine rengini veren temel karakter de bu tasavvur çatışması olagelmiştir. Hal böyleyken ve tüm yapısal realiteler bir ana hattı işaret ediyorken, 15 Temmuz'dan tam aksi bir sonuç çıkarmak, siyasal sosyolojik süreçlerin kanuniyetlerinin bir anda tersyüz edilmesi demek olacaktır. Ne demek istediğimizi ileride açıklayacağız.

28 Bu hususa temelde bir 'sivil toplum hareketi/faaliyeti' ve bir 'hak' olarak bakmaktansa, irticai faaliyet olarak değerlendiren tutum, 'sivil alan' meselesini ve onunla ilişkili olacak tüm konuları (din, eğitim, hukuk vd.) kategorik olarak sakıncalı bulan bir zihin dünyasına işaret eder. Bkz.A. Yücekök, *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı*, Ankara: A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1971. Ne var ki Türkiye'de laiklik, 'din' ile ilgili olan tüm hususlara bu zaviyeden bakarken garip ve ironik olan, Cumhuriyet tarihi boyunca laiklik ile demokrasi arasında bir karşılıklılık/mütekabiliyet ilişkisi kodlanmaya çalışılıyor olunmasıdır. Bu hususa ilişkin ufuk açıcı bir tartışma için bkz. İsmet Özel, "Kime Karşı Laiklik, Kime Karşı Demokrasi?", içinde *Cuma Mektupları IV*, İstanbul: Çıdam Yayınları, 1991.

"Yedi asır önce
Derin bir vadiden
Yedi beyaz güvercin havalanır
Ve karlarla kaplı
Yüce bir dağın doruğuna doğru kanat çırparlar.
Kuşları temaşa eden yedi adamdan biri
'Ben yedinci güvercinin kanadında
Siyah bir nokta görüyorum.'
Der.
Bugün
O vadide yaşayan insanlar
Evvel zaman içinde
Karlarla kaplı
Bir dağın doruğuna doğru havalanan
Yedi siyah güvercini
Anlatıp dururlar."

Halil Cibran

Tarih, üzerinde yükselen anlatıların kaynağının nüfuz ve iktidar alanına göre yazılır, öyle kodlanır, öyle anlatılır. Bu aynı zamanda bir egemenlik normu üreten en büyük 'meşrulaştırıcı' güçtür. Egemenlerin yazdığı tarihte 15 Temmuz bir siyah güvercin hikâyesine de bu yüzden pekâlâ dönüşebilir. Emperyalizmin, sömürgeciliğin, şiddetin ve yozlaşmanın tarihi bir beyaz güvercin hikâyesine nasıl dönüşebiliyorsa, nasıl dönüştürülebiliyorsa...

15 Temmuz, Türkiye'nin uzun zamandır içerisinden geçtiği ve geçmeyi sürdüreceği bir akışın neresine, hangi anlamıyla oturuyor? *15 Temmuz Geçmiş-Gelecek* kitabındaki makalelerle, farklı konu ve boyutlarıyla cevabı aranan temel soru bu... Hepsi birbirinden değerli metinlerdeki çeşitlilik ve derinlik birbirini tamamlayıp bütünlüyor. Psikoloji... Psikososyoloji... Kült örgütlenme yapısı... Örgüt aklı inşası... Teoloji-politik zemin... Ekonomi-politik çerçeve... Küresel siyaset... Din-siyaset ilişkisi... Demokratikleşme... Darbe ve siyasal sosyoloji... Ordu-siyaset ilişkisi... TSK'nın yapısal dönüşümü...

Abdurrahman Babacan'ın hazırladığı kitaba Atilla Yayla, Bekir Berat Özipek, Berdal Aral, Hilmi Demir, Mustafa Öztürk, Nurullah Gür, Mevlüt Tatlıyer, Rifat Serav İlhan, Şener Aktürk, Vahap Coşkun, Yusuf Alabarda yazılarıyla katkıda bulundu.

PINAR

9 789753 524810